

Vzdorovití vináři v Tomášovom evanjeliu

Porovnanie so synoptikmi

Julius Pavelčík

Podobenstvo o vzdorovitých vinároch v Tomášovom evanjeliu (logion 65,1–8)¹ má paralelu vo všetkých synoptických evanjeliách (Mk 12,1–11; Mt 21,33–44; Lk 20,9–18).² V nasledujúcej štúdii sa pokúsime tieto znenia porovnať a zistiť, aký je, resp. ako sa dá interpretovať vzťah log. 65³ k uvedeným novozákonným paralelám.

Ježiš toto podobenstvo u synoptikov rozpráva (až) po (svojom) príchode do Jeruzalema. Bezprostredne pred podobenstvo synoptici umiestňujú perikopu o diskusii (v chráme) medzi „veľkňazmi a zákonníkmi a staršími“⁴ a Ježišom o pôvode Ježišovej moci (Mk 11,27–33; Mt 21,23–27; Lk 20,1–8). Mt navyše pridáva podobenstvo o dvoch synoch (Mt 21,28–32). Po podobenstve synoptici zhodne kladú spor medzi farizejmi a herodiánmi (Mk 12,13–17; Mt 22,15–22; Lk 20,20–26)⁶ a Ježišom o platení daní cisárovi. Tiež i tu Mt vkladá navyše ďalšie podobenstvo – o svadbe kráľovho syna (Mt 22,1–14).

Podobenstvo v TmEv⁷ je uvedené prostým *παραβολή* („povedal“, TmEv 65,1) bez udania subjektu a adresátov rozprávania. Môžeme však s istotou tvrdiť, že podobenstvo rozpráva Ježiš.⁸ Synoptici uvádzajú podobenstvo každý svojim vlastným

¹ Ďalej už len skratky TmEv a log. Text a číslovanie koptského textu log. 65 v TmEv je podľa U. W. PLISCH, *Das Thomasevangelium: Originaltext mit Kommentar*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2007, s. 170.

² H. KOESTER, „Three Thomas Parables,“ in *The New Testament and Gnosis: Essays in honour of Robert McLachlan Wilson*, ed. A. H. B. Logan a A. J. M. Wedderburn, Edinburgh: T. & T. Clark, 1983, s. 195–203, tu s. 199 uvádza súradnice: Mk 12,1–9; Mt 21,33–41; Lk 20,9–16, avšak iní bádatelia (väčšina) (A. J. HULTGREN, *The Parables of Jesus: A Commentary*, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2000; J. JEREMIAS, *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965; J. MÁNEK, *Ježíšova podobenství*, Praha: Blahoslav, 1972, atd.) zahrnujú (u synoptikov) do výkladu i citát zo Ž 118,22–23, čo je legitímne a správne, pretože tu nie je chápaný (na rozdiel od TmEv) ako zvláštny výrok, ale skôr ako interpretamentum k celému podobenstvu (nábeh na podobné oddelenie ako v TmEv má však už Mt a Lk). K tomu pozri nižšie pozn. 193.

³ K analýze a interpretácii tohto podobenstva v kontexte TmEv pozri J. PAVELČÍK, „Príbeh o pánovi viniče a vzdorovitých vinároch: Tomášovo evanjelium: Logion 65,“ *Teologické studie* 8, č. 1–2 (2007): 7–24. Pozorovania a závery z tejto štúdie používam pri nasledujúcom porovnaní so synoptikmi.

⁴ Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι.

⁵ Mt neuvádza „zákonníkov“.

⁶ Lk 20,20 hovorí o ἐγκαθέτους („sliediči, zvedovia“), ktorých vyslali „zákonníci a veľkňazi“ (Lk 20,19).

⁷ K otázke, či sa v prípade verzie v TmEv jedná o alegóriu alebo podobenstvo, por. PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 14–15. V prípade synoptikov je presvedčivá charakteristika *alegorická parabola* alebo *parabola s alegorickými prvkami*. Tak L. TICHÝ, „Zlí vinaři (Mk 12,1–12 par.),“ *Studia Theologica* 8 (2006): 1–18, tu s. 5 (pre Mk), 8 (pre Mt) a 9 (pre Lk).

⁸ Výslovne sa o ňom hovorí v log. 63, 64 a 66nn. Tiež môžeme uviesť i argument kvantitatívny: v TmEv sa stokrát (+ prológ) nachádza fráza „Ježiš povedal“, po ktorej nasleduje nejaký jeho výrok (vo všetkých logiách okrem log. 1, 8, 20, 21, 24, 51–53, 60, 65, 72, 74, 79, 91, 99, 100). Okrem toho sa meno „Ježiš“ v TmEv vyskytuje stojedenásťkrát (a jedenkrát ako rekonštrukcia v poznámkovom aparáte –

spôsobom: καὶ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λαλεῖν (Mk 12,1); ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε (Mt 21,33); ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν τὴν παραβολὴν ταύτην (Lk 20,9). V Mk a Mt nie sú adresáti podobenstva uvedení výslovne, avšak na základe kontextu vieme, že ho rozprával veľkňazom, zákonníkom a starším (ľudu) (por. Mk 11,27; Mt 21,23). V Lk je podobenstvo adresované ľudu (Lk 20,9).

V TmEv je majiteľ vinice označený ako „dobrý človek“ (οὖρως πῆρστος TmEv 65,1). Markovo jednoduché ἄνθρωπος (Mk 12,1) rozširuje Mt o atribút οἰκοδεσπότης (Mt 21,33);⁹ Lk pridáva len τις¹⁰ (Lk 20,9). Synoptici však na rozdiel od TmEv nepoužívajú výraz „mal“,¹¹ ale „vysadil“ vinicu (Mk 12,1a; Mt 21,33a; Lk 20,9). Mk a Mt okrem toho popisujú ďalšie detaily týkajúce sa celkového vybavenia vinice: περιέθηκεν φραγμὸν καὶ ὥρυξεν ὑπολήνιον καὶ ὠκοδόμησεν πύργον (Mk 12,1b).¹² „Vinica je v log. 65 jednoducho existujúca veličina, o ktorej zriadení atď. sa nič nehovorí.“¹³ Všetky štyri evanjeliá ďalej zhodne uvádzajú, že majiteľ vinice ju „dal“ (ἀφῆκε TmEv 65,1), resp. „prenajal“ (ἐξέδετο Mk 12,1c; Mt 21,33c; Lk 20,9b)¹⁴ „vinárom“. ¹⁵ Len TmEv uvádza účel tohto jednaní: „aby pracovali na nej“¹⁶ [(a) aby] vzal svoju¹⁷ úrodu od nich“ (TmEv 65,1). U všetkých synoptikov zhodne

por. Nag Hammadi Codex II, 2–7, together with XIII, 2*, Brit. Lib. Or. 4926[1], and P.Oxy. 1, 654, 655, ed. B. Layton, Leiden: Brill, 1989, s. 283.

⁹ „Ἄνθρωπος οἰκοδεσπότης“ bei Matthäus V. 33 ist in dieser Zusammenstellung ein matthäischer Terminus technicus, der das Verhalten des Menschen zu Gott, dem Herrn, kennzeichnen soll“ (H. J. KLAUCK, „Das Gleichnis vom Mord im Weinberg [Mk 12,1–12; Mt 21,33–46; Lk 20,9–19],“ *Bibel und Leben* 11 [1970]: 118–145, tu s. 122).

¹⁰ Z textovokritického hľadiska je však toto čítanie neisté: túto neistotu vydavateľa gréckeho Nového zákona vyjadrili písmenom C. Podrobnejšie k tomu pozri B. M. METZGER, *A Textual Commentary On The Greek New Testament: A Companion Volume to the United Bible Societies' Greek New Testament (Fourth Revised Edition)*, 2. vyd., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2002, s. 145.

¹¹ Tento výraz „est comparable à l'introduction du logion 63“ (B. DEHANDSCHUTTER, „La parabole des vignerons homicides [Mc., XII, 1–12] et l'évangile selon Thomas,“ in *L'évangile selon Marc: Tradition et rédaction*, ed. M. Sabbe, Leuven: Leuven University Press, 1974, s. 202–219, tu s. 214).

¹² Mt 21,33b len s malými obmenami: φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν καὶ ὥρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν καὶ ὠκοδόμησεν πύργον. K objasneniu týchto jednotlivých častí vinice a ich funkcií por. TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 3.

¹³ A. LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation im Thomas-Evangelium,“ *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 71 (1980): 214–243, tu s. 235.

¹⁴ V koptských prekladoch synoptikov je v Mk a Lk ἀφῆκε; v Mt ἀφῆκε (H. QUECKE, *Das Markusevangelium saïdisch: Text der Handschrift PPalau Rib. Inv.-Nr. 182 mit den Varianten der Handschrift M 569, Barcelona, 1972, s. 142; H. QUECKE, Das Lukasevangelium saïdisch: Text der Handschrift PPalau Rib. Inv.-Nr. 181 mit den Varianten der Handschrift M 569, Barcelona, 1977, s. 241; G. ARANDA PÉREZ, *El evangelio de san Mateo en copto sahidico [Texto de M 569, estudio preliminar y aparato critico]*, Madrid: Instituto „Arias Montano“, 1984, s. 230; J. B. SHEPPARD, *A Study of the Parables Common to the Synoptic Gospels and the Coptic Gospel of Thomas*, Michigan: Emory University, 1965, s. 184–185; W. SCHRAGE, *Das Verhältnis des Thomas-Evangeliums zur synoptischen Tradition und zu den koptischen Evangelienübersetzungen*, Berlin: Verlag Alfred Töpelmann, 1964, s. 137). Na základe toho, že i v TmEv sa nachádza to isté (koptské) sloveso, môže sa tiež prípadne prekladať ako „prenajal“.*

¹⁵ Tiež možný preklad: „roľníkom/farmárom“; οὖρως = γεωργοί (pozri tiež W. E. CRUM, *A Coptic Dictionary*, Oxford: Clarendon Press, 1939, special edition for Sandpiper Books Ltd., 2000, s. 473). Všetky tieto preklady sú legitímne, pričom „roľník/farmár“ je preklad bližší etymologickému významu (γῆ, ἔργον; kto obrába zem, pracuje so zemou), H. G. LIDDEL – R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 347, avšak v súvislosti s „vinicou“ môžeme hovoriť o viac špecifickej činnosti okolo vinohradu, preto je vhodnejší preklad „vinári/vinohradníci“. Por. tiež TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 9, pozn. 36.

¹⁶ „Aby ju obrábali.“

¹⁷ Gramaticky je možný i preklad „jej úrodu“, t.j. úrodu (z) vinice. Pozri tiež pozn. 68.

naproti tomu majiteľ vinice po tom, čo vinicu zveril vinárom, odišiel, resp. odcestoval (ἀπεδήμησεν)¹⁸ (Mk 12,1; Mt 21,33; Lk 20,9), pričom Lk ešte doplňuje časový údaj o (dlhšom) trvaní jeho neprítomnosti (χρόνους ἱκανούς, Lk 20,9). U synoptikov počas svojej neprítomnosti v patričnej dobe, v stanovenom čase (zberu úrody)¹⁹ poslať majiteľ vinice svojho sluhu (Mk, Lk), resp. sluhov (Mt) k vinárom, aby prevzal(i) úrodu vinice (Mk 12,2; Mt 21,34; Lk 20,10a).²⁰ V TmEv je situácia podobná, avšak chýba časový údaj (TmEv 65,2).

Vinári sa zmocnia vyslaného sluhu, zbijú ho a pošlú (naspäť) naprázdno. T(ak)úto základnú štruktúru jednania vinárov má len Mk 12,3. Lk 20,10b neuvádza moment „zmocnenia sa“ sluhu; Mt, pretože uviedol na scénu viacerých sluhov, popisuje rôzne zaobchádzanie s nimi: jeden je zbitý, druhý zabitý a tretí (u)kameňovaný (Mt 21,35). V Mt a TmEv po tom, čo ho vinári bitím takmer zabili (TmEv 65,3), chýba „odoslanie“ sluhov, resp. sluhu (na prázdno).²¹ Moment „odoslania“ je však v TmEv implicitne prítomný v ďalšej vete, kedy sa sluha vráti k pánovi a všetko mu oznámi.²² Na sluhovo oznámenie reaguje majiteľ vinice zvláštnym zdôvodnením násilného jednania vinárov so sluhom: „snáď ich nepoznal“ (TmEv 65,4)²³ (a nasledovným vyslaním druhého sluhu).²⁴ Táto explicitná zmienka o návrate sluhu u synoptikov chýba, synoptici však tiež zrejme predpokladali jeho návrat domov, čo vyplýva z kontextu: návrat sluhu sa môže chápať ako dôsledok „odoslania“ (vinármi) a tiež nasledovné opätovné (v Mk a Mt výslovne πάλιν) vyslanie ďalšieho sluhu/sluhov k vinárom (Mk 12,4a; Mt 21,36a) predpokladá návrat predchádzajúceho. Mt upresňuje, že týchto sluhov bolo viac než tých prvých (πλείονας τῶν πρώτων).²⁵ Lukáš skôr zdôraznil páново rozhodnutie poslať ďalšieho sluhu (προσέθετο ἕτερον πέμψαι δοῦλον, Lk 20,11a).²⁶

I tohto druhého sluhu vinári zbili (TmEv 65,5). Mk uvádza, že ho zranili na hlave a zneuctili (ἐκεφαλίωσαν καὶ ἡτίμασαν, Mk 12,4b). Mt veľmi stručne (prostredníctvom adverbia ὡσαύτως) odkazuje na predchádzajúce – rovnaké – jednanie vinárov voči sluhom (Mt 21,36b). Lk má v tomto prípade najpodrobnejší popis jednania vinárov (οἱ δὲ ἀκκέινον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν, Lk 20,11b).²⁷

¹⁸ K tomuto pozri nižšie s. 37–38.

¹⁹ (Τῷ) καιρῷ (Mk 12,2a; Lk 20,10a); ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν (Mt 21,34a).

²⁰ „Die nun folgende Aussendung der Knechte wird im allgemein nach fünf Jahren angesetzt, im Anschluss an Lev 19,23ff. Schon diese Vorschrift des Erstlingsopfers hängt damit zusammen, dass ein Weinberg erst fünf Jahre nach seiner Anlage wirklich Früchte trug“ (KLAUCK, „Das Gleichnis“, s. 122).

²¹ Teda to, čo nachádzame v Mk 12,3b: ἀπέστειλαν κενόν a v Lk 20,10c: ἐξαπέστειλαν αὐτὸν δείραντες κενόν.

²² TmEv však len sucho konštatuje: ἀπρημαλὸν ἔβη ἀφ' οὗ οὐκ ἐπερχοεῖς. Toto pôsobí trochu zvláštne, pretože v log. 64 práve TmEv na rozdiel od Lk nechá sluhu v priamej reči referovať o tom, ako dopadol. Pozri J. PAVELČÍK, „Kupci a obchodníci nevojdú na miesta môjho Otca: Tomášovo evanjelium: Logion 64“, *Teologické studie* 7, č. 1 (2006): 6–31, tu s. 10.

²³ K tejto fráze por. PAVELČÍK, „Príbeh“, s. 16–19.

²⁴ K druhému sluhovi a jeho postaveniu v tomto logiu pozri PAVELČÍK, „Príbeh“, s. 16.

²⁵ „Mehr an Zahl oder höher Rang?“ (KLAUCK, „Das Gleichnis“, s. 124).

²⁶ Oproti Mk a Mt (ἀπέστειλεν) tu použil iné sloveso (πέμψαι) a namiesto ἄλλος použil ἕτερος. Koptské preklady synoptikov však oba grécke termíny prekladajú rovnakým slovesom *χοογ* (QUECKE, *Das Markusevangelium*, s. 143; ARANDA PÉREZ, *El evangelio*, s. 230; QUECKE, *Das Lukasevangelium*, s. 241; SHEPPARD, *A Study*, s. 184; SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 138). Pozri tiež nižšie pozn. 76.

²⁷ Zo synoptikov len Lk tu znovu uvádza sloveso δείρω. Podobne i TmEv sloveso *ζιογε*.

O vyslaní tretieho sluhu ďalej už hovoria len Mk 12,5a a Lk 20,12a.²⁸ V zaobchádzaní s ním je v Mk i v Lk prítomná istá gradácia násilia, násilnosti. Zatiaľ čo v Mk prvý sluha bol „len“ zbitý a druhý bitý do hlavy (zranený na hlave) a potupený, tak tohto tretieho rovno zabili (Mk 12,5b). V Lk prvý bol zbitý, druhý zbitý a zneuctený, tretí zranený a vyhodený von (Lk 20,12b).

Len Marek privádza na scénu ešte ďalších „mnohých“ sluhov (πολλοὺς ἄλλους), ktorí boli poslaní k vinárom; i tí však buď boli zbití alebo zabíjajú (Mk 12,5c).

Po neúspechu vyslaných sluhov „pán“²⁹ poslal svojho syna“ (TmEv 65,6).³⁰ Toto prosté Tomášovo konštatovanie je u synoptikov rôzne rozšírené: Mk hovorí o „milovanom synovi“, ktorého majiteľ vinice „mal“ a ktorého „poslal ako posledného (ἔσχατον)“ k vinárom (Mk 12,6a);³¹ Mt pridáva len adverbium ὕστερον (Mt 21,37a); Lk sa opäť zameriava na (vnútorné) rozhodovanie „pána vinice“: τί ποιήσω,³² v zhode s predchádzajúcim textom používa sloveso πέμπω a zhodne s Mk hovorí o „milovanom synovi“³³ (Lk 20,13a).

Ako dôvod vyslania svojho syna do vinice, ktorý je uvádzaný vo všetkých štyroch verziách v priamej reči, udáva pán vinice predpokladaný³⁴ rešpekt, úctu pred jeho synom, pocit hanby,³⁵ ktorý by mal jeho príchod u vinárov vyvolať (TmEv 65,6; Mk 12,6b; Mt 21,37b; Lk 20,13b).³⁶

V zostávajúcej časti podobenstva sa TmEv už (značne) líši od synoptických verzií v popise toho, ako sa zachovali, čo urobili vinári s pánovým synom. TmEv (len) niekoľkými slovami konštatuje, že ho vzali a zabili, pretože vedeli, že on je dedičom vinice (TmEv 65,7). Všetci synoptici podrobne objasňujú proces, ktorý viedol k zabitiu syna. Ich rozhodnutie zabiť ho po tom, ako ho uvideli (Mt 21,38a; Lk 20,14a) bolo motivované tým, že po smrti „dediča“ (κληρονόμος) vinice im bude patriť (jeho) „dedičstvo“ (κληρονομία). V popisovaní samotného jednania vinárov sa medzi sebou líšia v tom, že v Mk syna „vyhadzujú von z vinice“ až po tom, čo ho

²⁸ Používajú rovnaké frázy ako v prípade druhého sluhu: Mk: καὶ ἄλλον ἀπέστειλεν; Lk: καὶ προσέθετο τρίτον πέμψαι.

²⁹ Až tu TmEv a Lk hovoria výslovne o „pánovi“; Mk a Mt prvýkrát ešte neskoršie.

³⁰ „L'invio del figlio rappresenta l'estremo tentativo da parte del padrone per ottenere i „frutti“ che gli spettano“ (F. MOSETTO, „La parabola dei vignaiuoli ribelli [Mc 12,1–12 parr.]“, in M. LACONI et al., *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, Torino: Elle Di Ci, 1994, s. 243–259, tu s. 252).

³¹ „Nel figlio mandato „per ultimo“, dopo i „servi“ (i profeti), gli ascoltatori della parabola devono riconoscere l'invio escatologico del Signore“ (tamtiež).

³² To je potvrdené i tým, že len Lk, na rozdiel od ostatných evanjelistov, už tu používa priamu reč. „Al- lerdings bringt Lukas in seinen Gleichnissen öfter Selbstgespräche (vgl. 12,17; 15,17–19; 16,3; 18,4f.), so dass man sie als typisch lukanische Stilelemente bezeichnen könnte“ (KLAUCK, „Das Gleichnis“, s. 127).

³³ Zámeno μου, ktoré má oproti Markovi naviac, je nevyhnutným dôsledkom toho, že užíva priamu reč.

³⁴ Výslovne v TmEv a Lk: „snád“ – ἢ οὐκ (TmEv), ἴσως (Lk). Vyslanie syna (v TmEv a Lk) v súvislosti s predchádzajúcim jednaním so sluhami, jeho (postupne narastajúcou) dramatickosťou „ist jedenfalls besser motiviert als in der Mk-Fassung, weil der Herr das Ausmass der Gefahr, die seinem Sohn droht, nicht ahnt“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation“, s. 235–235).

³⁵ K rôznym možnostiam prekladu sloves ὧς εἶπε pozri CRUM, *A Coptic Dictionary*, s. 576–577; LIDDEL – SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, s. 577.

³⁶ Zámeno τοῦτον namiesto τὸν υἱόν μου používa Lk veľmi pravdepodobne z dôvodov štylistických, aby sa vyhol opakovaniu spojenia (ako je tomu v Mk a Mt, ale i v TmEv).

zabili (Mk 12,8), zatiaľ čo v Mt a Lk ho zabijú (až) mimo vinice (Mt 21,39; Lk 20,15a).³⁷

O reakcii pána na správanie vinárov, o ich potrestaní³⁸ referujú len synoptici. Mk a Lk sa tu zhodujú doslovne (Mk 12,9; Lk 20,15b–16ab), pričom Lk 20,16c ešte v stručnosti zmieňuje reakciu poslucháčov.³⁹ V Mt reakciu pána dosť obsérne popisujú samotní adresáti podobenstva ako odpoveď na Ježišovu otázku (Mt 21,40–41). TmEv ukončuje logion 65 výzvou „Ten, kto má uši, nech počúva“ (TmEv 65,8).

Citát zo žalmu 118,22 (LXX 117,22), ktorý je u synoptikov uvedený za podobenstvom o zlých vinároch (Mk 12,10; Mt 21,42a; Lk 20,17),⁴⁰ je v TmEv uvedený ako samostatný Ježišov výrok.⁴¹ Na záver tejto perikopy pridávajú synoptici výrok o podivuhodnosti tejto udalosti (týkajúcej sa kameňa, Mk 12,11; Mt 21,42b), resp. o tom, čo spôsobí tento kameň tomu, kto naň padne, a tomu, na koho padne (Lk 20,18).

1. TmEv A SYNOPTICI – PODROBNÉ POROVNANIE⁴²

Zhody medzi TmEv a Lk:⁴³

- *Stručnosť začiatku podobenstva*: nepopisujú ako Mk a Mt celý proces vysadenia/vystavania vinice (TmEv 65,1a; Lk 20,9b).⁴⁴
- (ΧΕΚΑΛΑΣ) ΕΝΟΓΟΕΙΕ ΝΑΨ ΝΑΨ ΗΠΚΑΡΠΟΣ ΗΠΜΑ ΝΕΛΟΟΛΕ (TmEv 65,2) – (ἵνα)⁴⁵ ἀπὸ⁴⁶ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δώσουσιν αὐτῷ (Lk 20,10b).⁴⁷

³⁷ Zabitie mimo vinice „corrisponde alla norma che le esecuzioni capitali dovevano compiersi fuori della città, davanti alle sue mura (cf Lv 24,14.23; Nm 15,36; Dt 22,24)“ (MOSETTO, „La parabola,“ s. 250). „Luke, himself, may not be responsible for this reversal order, since he does not indicate in his account of the passion narrative in Chapter 23 that the death of Jesus occurred outside of the city“ (SHEPPARD, *A Study*, s. 195).

³⁸ „Il castigo è un topos dello schema prophetic e deuteronomistico che fai da sfondo (si veda ad es. 2 Cr 36,15)“ (MOSETTO, „La parabola,“ s. 253).

³⁹ Ἀκούσαντες δὲ εἶπαν· μὴ γένοιτο.

⁴⁰ V spôsobe uvedenia tohto starozákonného citátu sa synoptici od seba odlišujú, a to zvlášť Lk (τί οὖν ἐστιν τὸ γεγραμμένον τοῦτο) od Mk (οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε) a Mt (οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς).

⁴¹ Vo vydání TmEv je označený ako samostatné logion 66.

⁴² Por. tiež J.-M. SEVRIN, „Un groupement de trois paraboles contre les richesses dans l'évangile selon Thomas: EvTh 63, 64, 65,“ in *Les Paraboles évangéliques: Perspectives nouvelles*, ed. J. Delmore, Paris: Éditions du Cerf, 1989, s. 425–439, tu s. 433–434.

⁴³ Vzťahu TmEv a Lk sa zvlášť (a predovšetkým) venuje DEHANDSCHUTTER, „La parabole,“ s. 212–216 (tu hlavne s. 214).

⁴⁴ „Absence du développement sur la plantation de la vigne“ (SEVRIN, „Un groupement,“ s. 433.) Rozdiel je (len) v tom, že TmEv nepoužíva termín „vysadil“ (ako všetci synoptici), ale „mal“.

⁴⁵ Účelovú spojku „aby“ má i Mk, preto je tu uvedená v zátvorke. Pozri nižšie zhody medzi TmEv, Mk a Lk.

⁴⁶ V tejto súvislosti (však) Lindemann poukazuje na to, že majiteľ vinice v TmEv „werde von den Winzern ‚die Ernte‘ (nicht: einen Anteil daran) erhalten – eine Formulierung, die an die Textfassung des Mt erinnert“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 235). Jedná sa o porovnanie Mt 21,34 τοὺς καρποὺς αὐτοῦ s περκαρπος.

⁴⁷ Mk a Mt majú namiesto slovesa „dali“ sloveso „vzali“ (λάβη; λαβεῖν), tiež zhodne oproti TmEv a Lk majú plurál τῶν καρπῶν, resp. τοὺς καρποὺς (Mk 12,2; Mt 21,34). SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139–140 (na základe neho i S. J. PATTERSON, *The Gospel of Thomas and Jesus*, Sonoma: Polebridge Press, 1993, s. 48,

- Zhodný popis *jednania* vinárov s druhým vyslaným sluhom: (ΛΗΘΟΓΕΙΕ) ΖΗΘΓΕ ΕΠΚΕΟΥΑ (TmEv 65,5b) – (οἱ δὲ) κάκεινοι δείραντες (Lk 20,11b).⁴⁸
- „Lk a TmEv to pri vyslaní sluhov nenechajú dôjsť až k zabitíu.“⁴⁹
- „Pán“ (vinice) (ΠΧΟΕΙC TmEv 65,6a; ὁ κύριος [τοῦ ἀμπελῶνος] Lk 20,13a) zmienený pred vyslaním syna.⁵⁰
- „Snád“ (ΜΕΦΑΚ – TmEv 65,6b;⁵¹ ἴσως – Lk 20,13b)⁵² pri zdôvodnení vyslania syna.⁵³

Zhody medzi TmEv a Mt:

- Pri prvom vyslaní sluhu (TmEv), resp. sluhov (Mt) majú obaja zámeno αὐτοῦ.⁵⁴
- V Mt 21,35 pri slovese „chopili sa/chytili“ je rovnako ako v TmEv 65,3a *objektom substantívum* ([ΛΥΓΕΙΑΖΤΕ] ἡΠΕΡΖΗΤΑΛ – [λαβόντες οἱ γεωργοὶ] τοὺς δούλους αὐτοῦ), nie zámeno.⁵⁵
- Zmienka o (takmer) „zabití“ v prípade prvého vyslania (ἸCCEMOOYTY TmEv 65,3b; ὃν δὲ ἀπέκτειναν Mt 21,35).⁵⁶
- Obaja neuvádzajú „naprázdno“ pri odoslaní prvého sluhu (na rozdiel od Mk a Lk: κενόν).⁵⁷
- Nemajú vyslanie tretieho sluhu (príp. sluhov), ale obaja ako tretieho v poradí vysielajú syna.⁵⁸

pozn. 149) uvádza zvlášť paralely δώσουσιν αὐτῷ po ἵνα a sg. καρποῦ (pozri však k tomuto tamtiež. s. 140, pozn. 3). Myslím však, že takáto fragmentácia (v tomto prípade) nie je nutná. Zhoda väčšej časti vety by totiž prípadne mohla byť presvedčivejším svedectvom o literárnej závislosti alebo prinajmenšom o lepšej znalosti toho konkrétneho znenia (z konkrétneho evanjelia). Toto spojenie „appears to be dependent on Luke 20:10“ – HULTGREN, *The Parables*, s. 365.

- ⁴⁸ Zhodu je možné ešte lepšie vidieť pri porovnaní s koptským prekladom Lk: (ἸΠΤΟΥ ΔΕ) ΛΥΘΙΟΥ ΕΠΚΕΟΥΑ (QUECKE, *Das Lukasevangeliem*, s. 241). Lk ešte v popise pokračuje podobne ako pri prvom sluhovi: καὶ ἀτιμάσαντες [je paralelou k Markovmu ἡτίμασαν] ἐξάπέστελιν κενόν.

⁴⁹ SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 140.

⁵⁰ DEHANDSCHUTTER, „La parabole,“ s. 214 túto alternatívu neuvádza.

⁵¹ V TmEv prítomné už len v 65,4. V TE sa nachádza ešte slovo ΤΑΧΑ s významom „možno, snád“ v log. 16, v jeho synoptických paralelách (Mt 10,34–36; Lk 12,51–53) však tento výraz nenachádzame.

⁵² V koptskom preklade Lk je ΜΕΦΑΚ (pozri k tomuto tiež SCHRAGE, *Das Verhältnis* poznámku 2 na s. 140). Slovo ἴσως je v NZ *hapax legomenon*, nachádza sa len na tomto mieste. Preto „its equivalent in the Gospel of Thomas 65 has the appearance of dependence on Luke“ (HULTGREN, *The Parables*, s. 365–366). Nie je pravda, že i v LXX sa nachádza len raz, ako tvrdí Hultgren (tamtiež). Pozri napr. Gen 32,21; 1 Sam 25,21; Jer 5,4; 33,3; 43,3.7 a inde.

⁵³ Zrejme tento moment má na mysli Lindemann, keď tvrdí: „Das diese Sendung vorbereitende Selbstgespräch des Herrn entspricht Lk 20,13“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 236, pozn. 104). „Ces deux ‚peut-être‘ [sc. v TmEv – J. P.] peuvent révéler une influence de Lc qui dans le récit n’introduit qu’une fois ce ‚peut-être‘ pour écarter toute erreur formelle de la part de Dieu“ (J. E. MÉNARD, *L’évangile selon Thomas*, Leiden: Brill, 1975, s. 167).

⁵⁴ Pozri tiež SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 140 (tam pozri i pozn. 4). Inak ohľadom použitia singuláru pozri nižšie zhody medzi TmEv, Mk, Lk.

⁵⁵ PATTERSON, *The Gospel of Thomas*, s. 48, pozn. 149; SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 140.

⁵⁶ Som si samozrejme vedomý ostatných rozdielov v tomto prípade, avšak motív „zabitia“ sa u prvého sluhu nachádza len v TmEv a Mt. Mt tak už ďalej nemôže stupňovať násilie páchané na (ďalších) vyslaných sluhoch (a nakoniec i na synovi), ako je to zvlášť evidentné v Mk a Lk. TmEv paradoxne v prípade druhého sluhu hovorí o „menšom násilí“, hovorí len o „zbití“ a už nie o „takmer zabití“ ako u prvého. Z tohto hľadiska dramatika rozprávania v TmEv negraduje postupne.

⁵⁷ SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 140.

⁵⁸ Tamtiež.

- Formulácia vyslania („svojho“)⁵⁹ syna: (ἀπχοεις) χοογ ἡπερφηρε (TmEv 65,6a) – ἀπέστειλεν (πρὸς αὐτοὺς)⁶⁰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ (Mt 21,37a).⁶¹
- Bezprostredná blízkosť podobenstva o vzdorovitých vinároch (log. 65; Mt 21,33–44) a podobenstva o tých, ktorí odmietli pozvania na hostinu (log. 64; Mt 22,1–10).⁶²

Zhody medzi TmEv a Mk:

- „oní/tamí“ (vinári) (νογοειε ετῆμαγ TmEv 65,7a; ἐκεῖνοι οἱ γεωργοὶ Mk 12,7a).
- Formulácia týkajúca sa jednania vinárov so synom: „vzali ho (a) zabili ho“ (ἀγοοηγ ἀμοοηγ TmEv 65,7b; λαβόντες ἀπέκτειναν αὐτὸν Mk 12,8a).⁶³

Zhody medzi TmEv, Mk a Mt:

- Sloveso „chytí“⁶⁴ v prípade prvého sluhu/sluhov (ἀγεμαζε TmEv 65,3a – λαβόντες Mk 12,3; Mt 21,35).⁶⁵

Zhody medzi TmEv, Mk a Lk:

- Použitie singuláru v prípade vyslania prvého a druhého sluhu⁶⁶ (TmEv 65,2a.5a – Mk 12,2a.4a; Lk 20,10a.11a).⁶⁷
- „Aby“ (χεκαας – ἵνα [tamtiež]).⁶⁸

⁵⁹ Atribút „svojho“ má TmEv („svojho sluhu“, „svojho syna“) v oboch prípadoch spoločné s Mt. Toto môže byť bližšie originálu než Mk a Lk. (W. G. MORRICE, „The Parable of the Tenants and Gospel of Thomas,” *Expository Times* 98 [1986/87]: 104–107, tu s. 105.) Charakteristika syna ako ἀγαπητόν: „may well be an allegorical detail, a Christological addition“ (H. MONTEFIORE, „A Comparison of the Parables of the Gospel according to Thomas and of the Synoptic Gospels,” *New Testament Studies* 7 [1960/61]: 220–248, s. 237). „Sicher sekundärer Zusatz im Dienste der christologischen Verdeutlichung (...) Warum der Zusatz „geliebt“ bei Matthäus fehlt, lässt sich allerdings kaum befriedigend erklären“ (KLAUCK, „Das Gleichnis,” s. 124).

⁶⁰ Spojenie πρὸς αὐτοὺς má Mt spoločné s Mk 12,6.

⁶¹ Mk a Lk jednak bližšie určujú syna ako ἀγαπητόν a tiež celkovým sformulovaním tejto časti sa líšia od TmEv a Mt: Mk rozvláčnosťou (ktorú zrejme Mt upravil, ako i inde): ἔτι ἕνα εἶχεν υἱὸν ἀγαπητόν· ἀπέστειλεν αὐτὸν ἔσχατον πρὸς αὐτοὺς (Mk 12,6a); Lk celkovým iným preformulovaním: εἶπεν δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος· τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν (Lk 20,13ab).

⁶² Ich blízkosť môže byť v zásade prejavom toho, že a) autor/redaktor TmEv mal prístup k podobnému/rovnakému zdroju ako Mt a že TmEv zachováva nezávislú tradíciu (týchto výrokov, ich spojenia). Takto snád' MONTEFIORE, „A Comparison,” s. 245. „But it cannot be said that this tradition is always necessarily early“ (R. McL. WILSON, *Studies in the Gospel of Thomas*, London: Mowbray, 1960, s. 147). Alebo b) že autor/redaktor TmEv poznal poradie v Mt, akurát ho prehodil (a celkovo začlenil do iného kontextu); c) opačná znalosť než pod b). „les contextes des deux écrits ont été formés selon les propres initiatives de chaque rédacteur. (...) Le contexte de l'ET fait songer à un choix libre des trois paraboles plutôt qu'à une influence du texte matthéen“ (DEHANDSCHUTTER, „La parabole,” s. 206–207).

⁶³ Mt pred ἀπέκτειναν vkladá ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος (pozri nižšie synoptici proti TmEv), čo má spoločné (oproti Mk, ktorý o tom hovorí po zabití syna) s Lk, ktorému však chýba sloveso λαμβάνειν.

⁶⁴ Tu sloveso ἐμαζε namiesto σοηγ. V oboch prípadoch je v gréčtine sloveso λαμβάνω.

⁶⁵ Koptský preklad Mk má ἐμαζε; Mt xi. Pozri SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139. ARANDA PÉREZ, *El evangelio*, s. 230; QUECKE, *Das Markusevangelium*, s. 142.

⁶⁶ Mt má množné číslo, jedná sa o (jeho jasnú) redakčnú úpravu. Pozri nižšie pozn. 127.

⁶⁷ „Bei Mk/Lk und Th handelt es sich beim ersten und zweiten Male stets nur um einen Knecht, der zu Winzern gesandt wird“ (SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139).

⁶⁸ Mt má väzbu s infinitívom. „Der Zweck der ersten Sendung wird durch einen ἵνα-Satz ausgedrückt, die Ernte dabei als Ernte ‚des Weinbergs‘ näher bestimmt“ (SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139).

Zhody medzi TmEv, Mt a Lk:

- „To, čo majú spoločné Mt/Lk a log. 65, sa obmedzuje na vynechanie „k nim“ a „bili (ho) po hlave“ v Mk 12,4.“⁶⁹

- [ϸϸϸϸϸϸ vs. ἰδόντες]⁷⁰

Zhody TmEv, Mk, Mt a Lk:

- Zhodne hovoria o „človekovi“ (οὐρανῷ TmEv 65,1 – ἄνθρωπος Mk 12,1; Mt 21,33; Lk 20,9), ktorý je však (ďalej) charakterizovaný/popísaný odlišnými atribútmi.⁷¹
- „Dal/prenajal ju (vinicu) vinárom“ (ἀφ᾽ αὐτοῦ TmEv 65,1 – καὶ ἐξέδετο αὐτὸν γεωργοῖς Mk 12,1c; Mt 21,33c; Lk 20,9b).
- „Poslal“ pri prvom vyslaní (ἀποστείλει TmEv 65,2a – ἀπέστειλεν Mk 12,2a; Mt 21,34b; Lk 20,10a).⁷²
- „Zbili (ho)“ (prvého sluhu) (ἀφ᾽ αὐτοῦ TmEv 65,7 – [αὐτὸν] ἔδειραν Mk 12,3; Mt 21,35 – δέειραντες Lk 20,10c).
- Pán vinice „povedal“ (pred vyslaním syna [týmto je uvedený] dôvod, prečo vysielala svojho syna) (παρακαλεῖ TmEv 65,6 – λέγων Mk 12,6b; Mt 21,37b – εἶπεν Lk 20,13a).
- „Budú sa hanbiť/mať úctu pred mojím synom“ (ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου TmEv 65,6b – ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου Mk 12,6c; Mt 21,37b – τοῦτον⁷³ ἐντραπήσονται Lk 20,13c).
- Samotná skutočnosť vyslania syna.⁷⁴

⁶⁹ M. FIEGER, *Das Thomasevangelium: Einleitung, Kommentar und Systematik*, Münster: Aschendorf, 1991, s. 193; rovnako i SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 140.

⁷⁰ Sloveso „poznať“ (ϸϸϸϸϸϸ) sa v log. 65 nachádza dvakrát, pričom v oboch prípadoch sa veľmi pravdepodobne jedná o zásah autora/redaktora TmEv. V druhom prípade sa však dá uvažovať o možnosti, že autor/redaktor TmEv zamenil synoptické ἰδόντες za εἰδότες. Por. SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 144; SEVRIN, „Un groupement“, s. 434. Za tohto predpokladu by sa na tomto mieste mohlo uvažovať o t(ak)ejto [ďalšej] paralele, ktorá by ale bola nepriama.

⁷¹ TmEv – χρῆστος; Mk – bez atribútu; Mt – οἰκοδεσπότης; Lk – τις.

⁷² SEVRIN, „Un groupement“, s. 433 v tejto skupine uvádza ako paralelu skutočnosť, že majiteľ vinice vyslal v TmEv dvakrát jedného sluhu, v Mt viacerých sluhov, v Lk troch sluhov postupne, v Mk viac sluhov. Pretože však toto je dosť veľký (a dôležitý) rozdiel, predovšetkým z hľadiska dramatickosti príbehu a i z hľadiska (teologickej) interpretácie textu (hlavne rozdiel Mt oproti ostatným), nie je tento jeho názor adekvátny a presvedčivý.

Z hľadiska rozprávania je im spoločná celá tá situácia, kedy je vyslaný sluha (Mt pl.) k vinárom pre ovocie, ako uvádza SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 138. Avšak pri detailnejšom pohľade vidíme medzi verziami rozdiely, ktoré treba zohľadniť pri stanovení (do)slovných paralel. Pozri tiež vyššie prvú zhodu k TmEv, Mk a Lk a poznámku k nej.

⁷³ Odkazuje na predtým v tom istom verši zmienené „môjho milovaného syna“ zhodne uvedeného s Mk 12,6a.

⁷⁴ Avšak u synoptikov rozdiely v slovese: πέμψω Lk, ἀποστέλλω Mk, Mt. Pozri tiež SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139.

- „Dedič“⁷⁵ (ΠΕΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ TmEv 65,7 – ὁ κληρονόμος Mk 12,7c; Mt 21,38b; Lk 20,14b).

- Samotné zabitie syna.⁷⁶

Zhody medzi Mk, Mt a Lk oproti TmEv:

- „Mal“ vinicu (TmEv 65,1) – „vysadil“ vinicu (Mk 12,1; Mt 21,33; Lk 20,9).
- „A odcestoval“ (καὶ ἀπεδήμησεν Mk 12,1c; Mt 21,33c; Lk 20,9c⁷⁷).
- (Stanovený/určitý) „čas“ pre prevzatie, resp. odovzdanie ovocia/úrody (Mk 12,2a; Mt 21,34a; Lk 20,10a).
- Δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία – Mk 12,7b; Mt 21,38b; Lk 20,14b.⁷⁸
- „Vyhodenie“ syna z vinice (Mk 12,8b; Mt 21,39; Lk 20,15a).
- Celá jedna časť záveru (po zabití a vyhodení syna z vinice): Ježišova otázka ohľadom pánovej reakcie; a odpoveď: zahubenie vinárov, odovzdanie vinice iným: Mk 12,9–11; Mt 21,40–42; Lk 20,15b–18.

Špecifiká TmEv, ktoré nemajú (ani vzdialenú) paralelu u synoptikov:

- Charakteristika majiteľa vinice ΧΡΗΣΤΟΣ.⁷⁹
- Výslovne uvedený účel (pri vyslaní prvého sluhu) odovzdania vinice vinárom: **ΨΙΝΑ ΕΥΝΑΡ ΖΩΒ ΕΡΟΙ**⁸⁰ **ΝΑΧΙ ΗΠΕΚΚΑΡΠΟΣ ΗΤΟΟΤΟΥ** (TmEv 65,1b).⁸¹
- Návrat prvého sluhu a pánova reakcia:⁸² **ΑΠΕΜΕΛΑ ΒΩΚ ΛΑΧΟΟΣ ΕΠΕΛΧΟΕΙΣ ΠΕΧΕ ΠΕΛΧΟΕΙΣ ΧΕ ΜΕΨΑΚ ΗΠΕΛΣΟΥΩΝΟΥ** (TmEv 65,3b–4).
- Záverečná výzva:⁸³ **ΠΕΤΕΕΥΗ ΜΑΛΧΕ ΗΜΟΙ ΜΑΡΕΙ ΣΩΤΗ** (TmEv 65,8).⁸⁴

Z hľadiska rýdzo štatistického, kvantitatívneho, bez ohľadu na argumentačnú (kvalitatívnu) silu jednotlivých zhôd, môžeme konštatovať, že najväčší počet (9)

⁷⁵ SEVRIN, „Un groupement,“ s. 433 tento moment uvádza spolu s predchádzajúcim: „le fils, envoyé parce qu'on espère qu'il sera respecté, est considéré comme l'héritier par les vigneron, et tué par eux.“

⁷⁶ Por. SEVRIN, „Un groupement,“ s. 433. Moment zabitia syna je spoločný všetkým štyrom verziám, avšak doslovné znenie je odlišné (TmEv a Mk oproti Mt a Lk). Otázkou zostáva, či je možné k týmto zhodám medzi všetkými štyrmi verziami počítať i znenie vyslania druhého sluhu/sluhov, pretože Lk namiesto slovesa ἀποστέλλω používa πέμπω (i keď pri prvom vyslaní použil tiež ἀποστέλλω) a tiež namiesto ἄλλος použil ἕτερος. Obsah je vo všetkých prípadoch zhodný, rozdiel je len v užití synonym. Koptské preklady prekladajú grécke ἀποστέλλω i πέμπω rovnakým výrazom **ΧΟΟΥ** a zhodným výrazom **ΠΕΖΗΖΑΛ** prekladajú i ἄλλον δοῦλον i ἕτερον δοῦλον (podobne i v prípade tretieho vyslania).

⁷⁷ Lk uvádza naviac χρόνους ἱκανούς.

⁷⁸ Na tomto mieste sa teda jedná o explicitne vyjadrené rozhodnutie vinárov zabiť syna. Mt a Lk sa oproti Mk mierne líšia vo formulácii.

⁷⁹ Pozri SEVRIN, „Un groupement,“ s. 434; tiež SHEPPARD, *A Study*, s. 196. Synoptici neuvádzajú nejakú podobnú „kvalitatívnu“ charakteristiku majiteľa vinice, nehodnotia ho.

⁸⁰ K tomuto spojeniu pozri log. 20. Por. J.-M. SEVRIN, „La rédaction des Paraboles dans l'Évangile de Thomas,“ in *Actes du IVe Congrès Copte*, sv. 2, ed. M. Rassart-Debergh a J. Ries, Louvain-la-Neuve: Institut Orientaliste, 1992, s. 343–354, tu s. 350, ktorý na túto súvislosť poukazuje. Tam uvedená i súvislosť dvojice plody/úroda a práca s log. 9 a 20. Pozri tiež tamtiež, s. 352.

⁸¹ „L'affirmation ‚pour en recevoir d'eux le fruit‘ (ligne 3), anticipe les lignes 5–6, parallèle avec Lc., XX,10“ (DEHANDSCHUTTER, „La parabole,“ s. 215). „Perhaps this was necessary since we are not told here, as in the Synoptic Gospels, that the man ‚went into another country‘“ (MORRICE, „The Parable,“ s. 105).

⁸² Ohľadom podobnosti tohto momentu s log. 64 pozri PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 10–11.

⁸³ „S'il peut témoigner du rapport de EvTh avec Lc, il doit être compté pour absent dans l'interprétation même de la parabole“ (SEVRIN, „Un groupement,“ s. 434).

⁸⁴ K prípadnej ďalšej možnosti: „poznali, že on je dedič“ pozri vyššie, pozn. 70.

spoločných bodov nachádzame medzi TmEv a všetkými synoptikmi. Sú to (pováčšinou) momenty, ktoré vymedzujú základný motív, základnú naratívnu štruktúru, ktorú majú všetky štyri verzie zhodnú: *Nejaký/istý človek odovzdal (svoju) vinicu vinárom. Vyslal k nim svojho sluhu [pre úrodu], ktorého (vinári) zbili. (Vyslal i druhého/d ďalšieho sluhu.) Potom sa rozhodol vyslať svojho syna. Povedal: Snáď ho budú rešpektovať. Poslal svojho syna, dediča. Vinári ho zabili.*

Zároveň je však treba mať na pamäti evidentné rozdiely medzi synoptikmi na jednej strane a TmEv na druhej.⁸⁵ Tie prinajmenšom poukazujú na (minimálne) dve vetvy v literárnom tradovaní tohto podobenstva.

Niektorí bádatelia oprávnenne považujú zhody (6) medzi TmEv a Lk za najvýraznejšie a najvýznamnejšie.⁸⁶ Na druhú stranu sa však v tejto súvislosti nemôže nebrať do úvahy i (relatívne) značný počet (7) nie nevýznamných zhôd medzi TmEv a Mt.

S Mk sa TmEv zhoduje proti Mt a Lk len v dvoch prípadoch, avšak v ďalších dvoch prípadoch s Mk znením prítomným i v Lk proti Mt a v jednom prípade s Mk a Mt proti Lk (s Mt a Lk proti Mk sa TmEv zhoduje len v dvoch prípadoch).

Z vyššie uvedeného prehľadu vidíme, že literárny vzťah, resp. literárne vzťahy log. 65 k synoptickým paralelám sú príliš zložité (a komplexné) na to, aby mohli byť východiskom a zároveň i dôvodom pre tvrdenie, že log. 65 je literárne závislé na synoptikoch, resp. na niektorom z nich (zvlášť). Veľmi pravdepodobne, ba takmer s istotou môžeme (už na tomto mieste) vylúčiť (priamu) literárnu závislosť na Mk, pretože dve (slovné) zhody len s Mk sa dajú bez problémov vysvetliť i bez nej.⁸⁷

2. POPIS VYSTAVANIA VINICE

V Lk verzii vidíme, na rozdiel od Mt, evidentnú redukciu Mk znenia: je stručnejší, nemá záujem popisovať vystavanie vinice tak podrobne ako Mk a Mt, ktorých popis môže byť považovaný za jasnú alúziu na Iz 5,1–2,⁸⁸ čím dávajú celému svojmu textu isté predznamenanie, ako ho treba chápať predovšetkým v súvislosti s celou Izaiášovou piesňou o vinici-Izrael(ov)i (Iz 5,1–7).⁸⁹ Lukáš túto explicitnú narážku vynechal,⁹⁰ nie však tak dôsledne ako TmEv,⁹¹ pretože zachoval

⁸⁵ Ktorých je mimochodom, podľa vyššie uvedenej analýzy, takisto 9 (6+3).

⁸⁶ Takto napr. SEVRIN, „Un groupement,“ s. 433; MORRICE, „The Parable,“ s. 104; W. R. SCHOEDEL, „Parables in the Gospel of Thomas: Oral Tradition or Gnostic Exegesis?“ *Concordia Theological Monthly* 43 (1972): 548–560, tu s. 559; SHEPPARD, *A Study*, s. 196; PATTERSON, *The Gospel*, s. 50.

⁸⁷ Formulácia „vzali ho (a) zabili ho“ môže byť (takisto) prejavom (a dôsledkom) Tomášovho lapidárnejšieho spôsobu vyjadrovania. Viac k tomuto pozri nižšie *Zhrnutie*.

⁸⁸ „Several words and phrases in the parable appear to be drawn directly from the LXX version of Isaiah“ (HULTGREN, *The Parables*, s. 357; v pozn. 13 sú uvedené).

⁸⁹ K tomuto aspektu (a problematike s tým spojenej) u synoptikov pozri napr. HULTGREN, *The Parables*, s. 357–359; M. HENGEL, „Das Gleichnis von den Weingärtnern Mc 12,1–12 im Lichte der Zenonpapyri und der rabbinischen Gleichnisse,“ *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 59 (1968): 1–39, tu s. 16–19; KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 136–141; D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Matouše*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 332–333; MOSETTO, „La parabola,“ s. 248 a 251–252.

sloveso ἐφύτευσεν.⁹² Z TmEv môžeme pre porovnanie so synoptikmi a s Iz znením využiť len sloveso „mal“.⁹³ Na tomto mieste je však treba konštatovať, že toto znenie (νεγῆταq) je bližšie SZ zneniu (LXX:⁹⁴ ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ) než synoptické.⁹⁵ Synoptické je (však) pochopiteľné na základe (relatívne) častého (výskytu) spojenia „vysadiť vinicu“ v SZ.⁹⁶ Spolu s ďalšími slovami, spoločnými všetkým štyrom evanjeliám („dal/prenajal ju (vinicu) vinárom“) a nasledujúcim špecifikom TmEv (ϥῖνα εγναῖρ ζωε εροq ἡqχι ἡπεqκαρποc ἡτοοτοq) má TmEv znenie (po formálnej a motivickej stránke) blízko ku Pies 8,11.⁹⁷ Na základe tejto skutočnosti môžeme uvažovať pri tomto momente o dvoch možnostiach: 1. autor/redaktor TmEv pokračoval dôslednejšie v lukášovskej⁹⁸ (vzhľadom ku SZ zneniu [Iz 5,1–2] redukčnej, „dealegorizačnej“) línii;⁹⁹ 2. mal k dispozícii, resp. poznal (na synoptickom znení nezávislú) verziu bez narážky na Iz (možno podobnú Lukášovej), ktorá však mohla súvisieť skôr so znením v Pies 8,11.¹⁰⁰

Nech je tomu akokoľvek, pre Lk a TmEv samotný popis vystavania vinice prestáva byť dôležitý, nemá pre nich význam.¹⁰¹

⁹⁰ Niektorí toto považujú za (istú) redukciu alegorického prvku. Napr. J. D. McCaughey, „Two Synoptic Parables in the Gospel of Thomas,” *Australian Biblical Review* 8 (1960): 24–28, tu s. 25; KLAUCK, „Das Gleichnis,” s. 127. „Luca si limita alle due azioni principali (piantare e affittare), col il risultato che l’allusione a Is 5 risulta più tenue e l’accento viene posto sulla responsabilità dei vignaiuoli” (MOSETTO, „La parabola,” s. 252). Na druhej strane však môže byť prejavom snahy autora Lk skrátiť text z praktických dôvodov, vniesť do rozprávania väčší realizmus a odstrániť niektoré prvky, ktoré by mohli byť menej zrozumiteľné/pochopiteľné pre pohanokresťanských adresátov jeho evanjelia. Pozri Ch. L. Quarles, „The Use of the Gospel of Thomas in the Research on the Historical Jesus of John Dominic Crossan,” *The Catholic Biblical Quarterly* 69 (2007): 517–536, tu s. 525, pozn. 35.

⁹¹ „Luke retains only traces of the quotation from Isaiah; Thomas eliminates it completely” (SCHOEDEL, „Parables,” s. 559). Por. HULTGREN, *The Parables*, s. 375; JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 75; L. T. JOHNSON, *Evangelium podle Lukáše*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 324.

⁹² „If Luke had wished to eliminate it completely he could easily have substituted an εἶχεν for the ἐφύτευσεν” (J. D. Crossan, „The Parable of the Wicked Husbandmen,” *Journal of Biblical Literature* 90 [1971]: 451–465, s. 452). Pozri tiež KOESTER, „Three Thomas Parables,” s. 202, pozn. 17.

⁹³ I v Iz 5,2 je sloveso φυτεύω, avšak nevzťahuje sa k vysadeniu „vinice“, ktorá je (až) následne ohradená (a vybavená) ako u synoptikov, ale vzťahuje sa k vysadeniu „viniča/vínnej révy“ (ἐφύτευσα ἄμπελον) po ohradení a charakovaní. Pozri tiež MOSETTO, „La parabola,” s. 251, pozn. 23.

⁹⁴ V tomto prípade i hebr.: בָּרֶם הָיָה לִידֵי־יָדָי.

⁹⁵ „In de LXX staat n. l. evenals in de Hebreewse tekst, dat de geliefde een wijngaard had.” (R. Schippers, „Het Evangelie van Thomas een onafhankelijke traditie? Antwoord aan professor Quispel,” *Gereformeerd theologisch tijdschrift* 61 [1961]: 46–54, tu s. 53.)

⁹⁶ Výraz „vysadiť vinicu“ je častý v biblii: napr. Gn 9,20; Dt 20,6; 28,30.39; Am 5,1; 9,14; Iz 37,30, atď. (por. MOSETTO, „La parabola,” s. 248, pozn. 12).

⁹⁷ LXX: ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλωμων ἐν Βεελαμων ἔδωκεν τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν ἀνὴρ οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίουc ἀργυρίου; hebr.: בָּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּעַל הַמָּוֶן וְהָיָה אֶת־הַבָּרֶם לְנֹשְׂרֵי אִשׁ יָבִיב בְּפֶרֶךְ אֶלְנֵי בָרֶם.

⁹⁸ Koptský preklad Lk: ογρωμε πενταqτωδε ἡqγμα ηελοολε (QUECKE, *Das Lukasevangelium*, s. 240–241).

⁹⁹ Por. R. T. Etcheverría, „La ‚cristología‘ del Evangelio de Tomás,” in *Estudios sobre el Evangelio de Tomás*, Madrid: Ciudad Nueva, 1997, s. 207–270, tu s. 253; QUARLES, „The Use,” s. 529; H. L. BRISCOE, *A Comparison of the Parables in the Gospel According to Thomas and the Synoptic Gospels*, Fort Worth, Texas: Southwestern Baptist Theological Seminary, 1965, s. 100. Uvažujeme o istej dealegorizácii v Lk len v tejto (úvodnej) časti podobenstva, pretože Lukášova verzia vcelku obsahuje niektoré „zcela jasné alegorické prvky, ktoré u Marka nenajdeme (viz verše 15 a 18)” (TICHÝ, „Zlí vinaři,” s. 9).

¹⁰⁰ Pozri SCHIPPERS, „Het Evangelie,” s. 52; MOSETTO, „La parabola,” s. 248, pozn. 13.

¹⁰¹ „It is probable that the Isaianic allusion was part of the original parable; Thomas’ attitude to the Old testament tends to be negative.” (MONTEFIORE, „A Comparison,” s. 228).

3. ODCESTOVANIE PÁNA VINICE

O odcestovaní majiteľa vinice hovoria výslovne všetci synoptici proti TmEv (καὶ ἀπεδήμησεν¹⁰² – Mk 12,1c; Mt 21,33c; Lk 20,9c¹⁰³). Pre autora/redaktora TmEv (tak) i tento moment prestáva byť dôležitý, nemá význam. Zostáva otázkou, či tento moment má byť čítaný/videný (ako nutný) v pozadí celého ďalšieho vývoja príbehu v TmEv.¹⁰⁴

Predpokladá vyslanie sluhu, že i v TmEv bol pán odcestovaný?¹⁰⁵ Zdá sa, že nie nutne; na úrovni samotného rozprávania v TmEv by sluha totiž mohol byť akýmsi šafárom, správcom, ktorý mal takéto (a im podobné) záležitosti na starosti, nimi, ich vybavovaním bol poverený.¹⁰⁶ Za tohto predpokladu by tento rozdiel medzi TmEv a synoptikmi¹⁰⁷ mal za následok, že v TmEv majiteľ vinice má možnosť relatívne „zblízka“ sledovať jednanie vinárov, má možnosť (v prípade potreby) bezprostredne (osobne) zasiahnuť,¹⁰⁸ zatiaľ čo u synoptikov je mimo svoje územie,¹⁰⁹ a teda nemá možnosť (prípadne) bezprostredne (osobne) zasiahnuť.¹¹⁰ Tak sa zdá, že v TmEv je preto jednanie vinárov odvážnejšie, ba (dokonca) drzejšie, pretože musia počítať s (prípadným) okamžitým proti-zásahom zo strany majiteľa vinice. U synoptikov (naopak) ich jednanie môže byť motivované (i keď v texte to nie je

¹⁰² „Hier soviel bedeuten wie ‚ins Ausland reisen‘, ‚ausser Landes gehen‘“ (KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 122); podobne i M. HENGEL, „Das Gleichnis,“ s. 21. „Die nächsten grösseren Städte wie Jerusalem, Samaria, Caesarea oder die phönizischen Metropolen waren zur Zeit der Selbstständigkeit Galiläas unter Herodes Antipas alle schon ‚Ausland‘. Dass die Parabel über das Faktum der ‚Abreise‘ des Domänenherra hinaus keinerlei nähere Angaben mehr macht, ist ein typisches Beispiel für die auch sonst zu beobachtende Breviloquenz und Inkonzinnität der palästinischen Gleichniserzählung überhaupt; eben dies verbietet jedoch, das ἀπεδήμησεν gegen den Sinn der ganzen Erzählung einfach mit einem ‚er entfernte sich (in seine nahegelegende Wohnung)‘ wiederzugeben“ (tamtiež s. 22–23). J. R. DONAHUE – D. J. HARRINGTON, *Evangelium podle Marka*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 342–343: „a vydal se na cesty.“ K „odcestoval“ pozri napr. JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 72–74, ktorý tvrdí, že „der Grundbesitzer offenbar im Ausland lebt (...), vielleicht sogar als Ausländer gedacht ist.“

¹⁰³ Ohľadom časového dodatku v Lk (χρόνους ἰκανούς): „In context, this can hardly have any other purpose than to make the story ‚reasonable‘“ (CROSSAN, „The Parable,“ s. 452). „Eine sinnvolle Ausmalung des Bildes“ (HENGEL, „Das Gleichnis,“ s. 22, pozn. 72).

¹⁰⁴ Tento moment v TmEv nie je prítomný, „obgleich dieser Zug für die Logik der weiteren Handlung eigentlich unentbehrlich ist“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 235). „Thomas’ version assumes that the owner of the vineyard lived away from his property“ (MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 227).

¹⁰⁵ Takto napr. HULTGREN, *The Parables*, s. 365.

¹⁰⁶ Niektorí snád s podobným postavením, aké mal *vīl(l)icus*, ktorý mal dohľad nad statkom a prácou na ňom. Pozri *Encyklopedie antiky*, ed. L. Svoboda et al., Praha: Academia, 1973, s. 674; J. NOVÁKOVÁ – J. PEČÍRKA, *Antika v dokumentech*, sv. 2, Řím, Praha: SNPL, 1961, s. 111–112 (český preklad príslušného úryvku z CATO, *De Agricultura*).

¹⁰⁷ Či spojenie καὶ ἀπεδήμησεν autor/redaktor TmEv vynechal alebo synoptici pridali, je pre synchronné čítanie verzií bezvýznamné.

¹⁰⁸ K celej situácii ohľadom postupného posielania sluhov a syna, k jej historickému pozadiu, historickej kredibilitate pozri HENGEL, „Das Gleichnis,“ s. 25–31.

¹⁰⁹ Pozri pozn. 102.

¹¹⁰ Prečo posielal syna a nejde sám? Tento moment považuje Charlesworth vo všetkých štyroch verziách za pochopiteľný, len ak pochádza od Ježiša samotného. Por. J. H. CHARLESWORTH, „Ježíš jako ‚Syn‘ a Učitel spravedlnosti jako ‚Zahradník‘,“ in *Ježíš a svitky od Mrtvého moře*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 154–186, tu s. 185, pozn. 108.

explicitne vyjadrené) predovšetkým neprítomnosťou majiteľa vinice.¹¹¹ Jednali by takto v jeho „prítomnosti“?¹¹²

Ak TmEv neuvádza odcestovanie majiteľa vinice, ako môžeme túto skutočnosť interpretovať? 1. už vyššie spomenutý úsečnejší (než u synoptikov) spôsob vyjadrovania autora/redaktora TmEv; alebo 2. prípadné iné historicko-sociálne prostredie tomášovského spoločenstva; alebo 3. teologické pozadie (a úmysel) autora/redaktora; resp. 4. ich kombinácia.¹¹³

4. OTÁZKA STANOVENÉHO ČASU

TmEv verzia (na rozdiel od synoptikov, kde je výraz *καιρός*) neuvádza žiadny časový odstup medzi odovzdaním vinice vinárom a vyslaním prvého sluhu pre úrodu. Časový údaj (v tomto prípade) nie je pre TmEv relevantný; príbeh postupuje (rýchlo) priamo k veci.¹¹⁴ Podobne i v niektorých iných podobenstvách, čo vystúpi do popredia práve pri porovnaní so synoptikmi, nie je prítomný nejaký časový aspekt medzi (vo všeobecnosti) počiatočným a záverečným stavom/štádiom (por. predovšetkým log. 57, 96, ale snáď i log. 20).¹¹⁵ Stiera sa v nich akékoľvek časové medziobdobie, čím autor/redaktor TmEv položil dôraz práve na kontrast medzi počiatočným a konečným stavom. Pre autora/redaktora TmEv vôbec nejaký časový úsek medzi prítomným stavom, *teraz*, a budúcim (definitívnym/konečným) eschatologickým stavom, t. z. nejaký medzičas neexistuje, čo v širšej súvislosti súvisí zrejme (i) s jeho pojatím spásy, ktorá sa realizuje už v prítomnosti skrze poznanie, a preto eschatologická budúcnosť nemá pre neho význam.¹¹⁶

¹¹¹ „Nur weil ihr Herr in der Ferne ist, können sich die Pächter so viel gegen seine Boten herausnehmen“ (JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 73).

¹¹² „But perhaps the prominence of this detail in the synoptic gospels (...) is due to its allegorical interpretation: the absentee owner represents the invisible God“ (MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 236). Alebo to spolu s ostatnými momentami v príbehu reflektuje istú (historickú) ekonomicko-sociálnu situáciu; HENGEL, „Das Gleichnis,“ s. 29–30 totiž ukazuje, že alegorická interpretácia je až druhotná; podobne napr. i JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 74; P. POKORNÝ, *Výklad evangelia podle Marka*, Praha: Kalich, 1974, s. 235: „Původně však nemuselo jít o alegorii.“

¹¹³ Tak napr. MÉNARD, *L'évangile*, s. 166. Možno sa tu jedná o podobnú situáciu ako v prípade log. 64 (por. PAVELČÍK, „Kupci,“ s. 20). Nechávame pritom otvorenú otázku, ktoré znenie je pôvodnejšie, či synoptické alebo tomášovské. V prípade závislosti tomášovskej verzie podobenstva na synoptikoch by sa jednalo evidentne o „sekundäre Kürzung“ (SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 144).

¹¹⁴ „Possibly was understood allegorically by the synoptic evangelists as the moment of salvation, and for this reason the word may have been added to the story by Mark (or by his source)“ (MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 236). „Die eschatologische Bedeutung“ (KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 122, tam i podrobnejšie). Por. MORRICE, „The Parable,“ s. 105.

¹¹⁵ Por. napr. J. PAVELČÍK, „Podobenstvo o žene, malom kvase a veľkých chleboch: Tomášovo evanjelium: Logion 96,“ *Teologické studie* 6, č. 1 (2005): 28–36, tu s. 31–32.

¹¹⁶ Pozri k tomuto J. PAVELČÍK, „Podobenstvo o pastierovi a stratenej najväčšej ovci: Tomášovo evanjelium: Logion 107,“ in *Mlékem a medem oplývající: Sborník českých katolických biblistů Karlu Skalickému k sedmdesátinám*, ed. J. E. Sýkora, Praha: SGS, 2004, s. 67–84, tu s. 70 a 79, pozn. 25. Opäť ponechávame otvorené, či sa jedná o „an authentic touch“ alebo redakčnú záležitosť autora/redaktora TmEv (pozri pozn. 114). Do istej miery to súvisí i s tým, či sa jedná o redakčný zásah Mk alebo k nemu došlo už predtým.

5. POČTY VYSLANÍ A SPŮSOB ZAPOCHÁDZANIA SO SLUHAMI A SO SYNOM

V prípade počtu vyslaní sa všetky štyri verzie od seba líšia. TmEv uvádza dvoch sluhov vyslaných po sebe a potom syna, Mk troch sluhov po sebe, po nich „mnohých iných“ (πολλοὺς ἄλλους), až potom syna, Mt dve skupiny sluhov a syna. Lk troch sluhov po sebe a syna.

Ohľadom spôsobu zaobchádzania so sluhami, predovšetkým s prihliadnutím ku (postupnej) gradácii násilia v rozprávani, ¹¹⁷ môžeme konštatovať: v TmEv násilie negraduje, ¹¹⁸ prvý sluha je totiž takmer zabitý, zatiaľ čo druhý je „len“ zbitý ¹¹⁹ – v obrátenom poradí by sa však naopak násilie stupňovalo až k zabitiu syna. ¹²⁰ Mk stupňuje násilie len u jednotlivých (troch) sluhov: prvý zbitý a poslaný (späť) naprázdno; druhý zranený na hlave a zneuctený; ¹²¹ tretí zabitý. Avšak z celkového naratívneho hľadiska v Mk verzii je toto narastanie násilia prerušené zmienkou o osude mnohých iných sluhov. ¹²² Syn je zabitý, podobne ako tretí sluha a niektorí sluhovia z tých ďalších poslaných, takže i na základe tejto skutočnosti je zrejme, že Mk sa síce pokúša o isté gradovanie násilia, ale nie je v tom dôsledný. ¹²³ V Mt nie je žiadna (násilnícka) gradácia; už i niektorí sluhovia sú zabíjaní, a to v druhej skupine rovnako (ὡσαύτως) ako v prvej. Jedine v Lk môžeme hovoriť o istej dôslednej, a možno práve preto realistickejšej, ¹²⁴ gradácii násilia, ktoré vrcholí smrťou syna. Z predchádzajúcich troch sluhov prvý je zbitý a poslaný (späť) naprázdno; druhý zbitý, zneuctený a poslaný (späť) naprázdno; tretí zranený a vyhodený von. ¹²⁵

Z uvedeného vyplýva, že najlepším a najdôslednejším dramatikom v tejto časti príbehu je Lukáš, čo vypovedá o jeho celkovej literárnej zdatnosti, ktorá sa prejavu-

¹¹⁷ „The progressive brutality in the treatment of the servants, which builds to a climax, is characteristic of a well-told tale“ (SHEPPARD, *A Study*, s. 189).

¹¹⁸ „On est loin du crescendo narratif des synoptiques qui fait apparaître Jésus – le fils – comme l’ultime recours après les prophètes envoyés à Israël“ (SEVRIN, „Un groupement“, s. 434). Pozri tiež CROSSAN, „The Parable“, s. 452–453.

¹¹⁹ Proti napr. Fiegerovi: „Die Sendung des zweiten Dieners bedeutet einen neuen Versuch und zugleich eine Steigerung“ (FIEGER, *Das Thomasevangelium*, s. 189).

¹²⁰ Autor/redaktor TmEv poradie neobrátil, ne(z)dramatizoval ho takto. Osud prvého sluhu, ktorému sa v príbehu venuje najviac miesta, tak predstavuje istú „dramatickú anticipáciu“ osudu syna. Stručný popis osudu druhého sluhu bol zrejme doplnený kvôli tzv. „pravidlu troch“. Pozri k tomuto PAVELČÍK, „Príbeh“, s. 16.

¹²¹ Tak TICHÝ, „Zlí vinaři“, s. 2. „Tato dvě slovesa mohou vyjadřovat prostou myšlenku, kterou můžeme formulovat následovně: ‚zostudili ho tím, že ho tloukli do hlavy‘ (viz Mk 14,65 a Mt 5,39)“ (DONAHUE – HARRINGTON, *Evangelium*, s. 343). POKORNÝ, *Výklad*, s. 234: „zpolíčkovali a tak zneuctili.“

¹²² „Ein Durchbrechen der Klimax“ (KLAUCK, „Das Gleichnis“, s. 123). Bez onoho uvedenia mnohých iných sluhov by i Mk bol dôslednejší v stupňovaní, ak nie samotného násilia, tak aspoň potupenia, tým, že u neho vinári vyhodili mŕtvolu syna von: „Na nezákladnejší rovině to znamená, že vinaři upřeli jedinému synu důstojný pohřeb (viz 15,42–47) – což je ještě urážlivější než to, co udělali služebníkům“ (DONAHUE – HARRINGTON, *Evangelium*, s. 344); podobne i JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 71: „Der Zug schildert lediglich das Ausmass der Ruchlosigkeit.“

¹²³ Por. napr. JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 69.

¹²⁴ „Luke downplays the severity of the treatment of the servants in an apparent desire to make the story line of the parable more plausible“ (QUARLES, „The Use“, s. 526).

¹²⁵ „Sie vollzieht sich in einem symmetrischen Dreischritt (wobei allerdings die Gestalt des Sohnes als viertes Element stört) und mit einer Klimax der Gewalttätigkeit bis zur Tötung des Sohnes hin“ (KLAUCK, „Das Gleichnis“, s. 127).

je i inde v Lk.¹²⁶ To by mohlo byť (istým) ukazovateľom k tomu, že samotná táto dramatickosť je dôsledkom jeho redakčne-literárnej činnosti, úprav na Mk texte. Z hľadiska práve dramatickosť je naopak „najsuchší“ (a najstručnejší) Matúš, pričom jeho úprava je evidentne (viac) alegorickou narážkou (v porovnaní s Lk) na (osud) starozákonných prorokov,¹²⁷ ktorá je tiež v Mk evidentná,¹²⁸ ale až v „plurálnom“ prídavku.¹²⁹ Znenie v TmEv síce nie je tak stupňovito dramatické ako v Lk (ale i v Mk), ale na druhej strane je najdôslednejšie v aplikácii tzv. pravidla troch.

Otázka, ktorá nás v tejto súvislosti zaujíma, znie: Je, resp. môže byť tomášovská verzia [na tomto mieste] literárne závislá na (niektorej) synoptickej? Na prvý pohľad / na základe uvedeného sa zdá, že k sebe v tejto časti podobenstva z hľadiska naratívne-dramatického majú najbližšie TmEv a Lk, k čomu navyše môžeme pridať a čo ešte zosilňuje i (čiasť) zhodný popis jednania vinárov s druhým vyslaným sluhom, spoločné slovo „snáď“¹³⁰ a tiež skutočnosť, že u oboch je usmrtený až syn, žiadny zo sluhov, a do istej miery i dve zhody medzi TmEv, Mk a Lk.¹³¹ Na druhej strane však nie sú nezanedbateľné ani (isté) slovné (a i ďalšie) zhody TmEv s Mt a tiež fakt, že ako tretieho v poradí (už) nechávajú vyslať syna a nie (ďalšieho) sluhu, príp. sluhov. Istú blízkosť matúšovskému zneniu potvrdzuje i (jedna) slovná zhoda s Mt a Mk. Vynechanie dvoch markovských detailov v prípade druhého sluhu má TmEv spoločné s Mt a Lk.

¹²⁶ Por. napr. M. LACONI, „Introduzione speciale,“ in M. LACONI et. al., *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, Torino: Elle Di Ci, 1994, s. 133–192, tu s. 174–175.

¹²⁷ Por. TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 14. „Dieser Verdeutlichung auf das Prophetenschicksal hin dürfte auch das „ἐπιθεωρήσας“ V. 35 dienen (vgl. Mt 23,37; Hebr 11,37)“ (KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 124). Pozri tiež JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 69. Niektorí autori tvrdia, že v Mt sa v prípade dvoch skupín jedná o narážku na skorších a neskorších prorokov. Tak napr. SHEPPARD, *A Study*, s. 189; MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 236; JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 70. Takéto (ďalšie) rozlišovanie však nie je nutné a nemusí byť ani presvedčivé. Por. KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 124.

¹²⁸ „Per il lettore di Marco il racconto è trasparente: dopo aver respinto e ucciso i profeti, i giudei hanno trattato allo steso modo Gesù. È lui l'inviato escatologico di Dio, il Figlio amato (cf Mc 1,1.11; 9,7; 15,39), l'erede (cf Eb 1,2)“ (MOSETTO, „La parabola,“ s. 253). Ako najbližší príklad zo Starého zákona by sa snáď mohol uviesť osud proroka Uriáša, o ktorom sa hovorí v Jer 26,20–23. Nemusia to však byť len proroci (tak napr. MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 236). „Naráží na špatné zacházení s mnoha dalšími, které Bůh k vůdčím Izraele posílal, aby mu skládali účty. Tyto služebníky musíme jednoznačně definovat jako biblické proroky. Mohou zahrnovat biblické postavy jako Mojžíš či David, nebo i novější, jako byl Jan Křtitel“ (DONAHUE – HARRINGTON, *Evangelium*, s. 343).

¹²⁹ Por. TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 5. „These are all based on information derived from the OT, in which prophets and their messages are rejected (2Chron 24:19; Jer 7:25–26; 25:4), beaten (Jer 20:2), and killed (Neh 9:26; Jer 26:21–23)“ (HULTGREN, *The Parables*, s. 359).

¹³⁰ „The Thomasine version expresses a degree of doubt that is not present in at all in Matthew or Mark (...). Luke most likely added ἵσως („probably“) because the father represents God in his allegory and softening the indicative avoided giving readers, who might press every detail of the allegory, the impression that God is capable of factual error“ (QUARLES, „The Use,“ s. 527).

¹³¹ „In diesem Punkt, d. h. im Fehlen der für die Mk-Fassung so charakteristischen Klimax der von den Dienern erlittenen Misshandlungen, entspricht der Text des ThEv weitgehend der lukanischen Parallele“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 235).

Ak by bola tomášovská verzia literárne závislá na Lk,¹³² čo sa môže na prvý pohľad zdať ako dosť pravdepodobné, tak by zostali nevysvetlené práve zhody s Mt a tiež (relatívne) obšírny popis osudu prvého sluhu v TmEv.¹³³ V tejto súvislosti sa preto zdá skôr pravdepodobnejšie, že tomášovské znenie predstavuje akýsi „mix“ z Lk a Mt (spolu s niektorými vlastnými dodatkami, úpravami autora/redaktora TmEv). V tomto prípade by však bol ťažko (konkrétne) predstaviteľný spôsob práce TmEv s veľkými synoptikmi, s ich rukopismi. Riešením by tak mohol byť názor, ktorý síce predpokladá u autora/redaktora znalosť synoptických znení (hlavne Lk), ale nejedná sa o priamu literárnu závislosť na nich. Vylúčiť sa v zásade (v prípade konštrukcie dramatickosti vyslaní sluhov) nedá ani tradícia literárne nezávislá na synoptikoch. Za tohto prepokladu by TmEv do istej miery (teda) zachytávalo mimosynoptickú (ústnu, či písomnú) tradíciu, avšak už redakčne spracovanú.¹³⁴

Otázka pôvodnejšieho znenia (alebo autenticity) zostane zrejme nerozhodnutá. Tomášova „trojica“¹³⁵ (ako možný prejav ľudového spôsobu rozprávania príbehov) sa niekedy uvádza ako dôkaz pre jeho pôvodnosť, autentičnosť.¹³⁶ Na druhej strane však, zvlášť pri pohľade na synoptikov, je to práve Lukáš, ktorý vytyčuje cestu k istému individualizovaniu (všetci sluhovia príbehu sú vysielaní po jednom) a dôslednejšiemu dramatizovaniu príbehu.¹³⁷ Na základe tejto lukášovskej tendencie by sa potom dalo vysvetliť i znenie v TmEv ako jej (paradoxne nedôsledné) pokračovanie. Tiež použitie plurálu (ako je v Mk a Mt) by z tohto hľadiska mohlo byť pôvodnejšie ako narážka práve na osudy SZ prorokov.

Zdá sa, že zmienka o vyhodení syna z vinice,¹³⁸ ktorá má u synoptikov, zvlášť v Mt a Lk, jasné christologické konotácie,¹³⁹ by bez kontextu Ježišovho príbehu, ako

¹³² V takomto prípade by TmEv by pokračovalo v „redukčnej“ lukášovskej tendencii (podobne ako pri popise vystavania vinice) vzhľadom k Mk. „This phenomenon seems much more likely to reflect form-critical rather than redaction-critical processes, as both Luke and Thomas fit the classical pattern for oral storytelling with their climactic triads“ (C. BLOMBERG, „Tradition and Redaction in the Parables of the Gospel of Thomas,“ in *The Jesus Tradition outside the Gospels*, ed. D. Wenham, Sheffield: JSOT Press, 1984, s. 177–205, tu s. 190).

¹³³ A taktiež i „odstránenie“ Lukášovej (dôslednej) gradácie. Pánov komentár k prvému sluhovi by tu bol interpretovaný ako (evidentný) redakčný dodatok autora/redaktora TmEv.

¹³⁴ K evidentným redakčným zásahom v log. 65 a k problematike prípadnej nezávislosti znenia log. 65 na synoptikoch pozri nižšie.

¹³⁵ „È in fatti più probabile che, secondo il consueto schema ternario, in origine si avessero solo tre invii: un primo servo, un secondo servo, il figlio“ (MOSETTO, „La parabola,“ s. 256). Podobne i KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 123.

¹³⁶ Tak napr. MORRICE, „The Parable,“ s. 105. Podobne i MONTEFIORE, „A Comparison,“ s. 236–237. Proti takémuto názoru však veľmi kategoricky vystupuje Lindemann: „Keinesfalls sei die geringere Zahl der ausgesandten Diener ein Indiz für Authentizität der Fassung des ThEv“ (LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 236, pozn. 106).

¹³⁷ „In Thomas, as in Luke, the ascending action reaches a climax in the death of the son. Thomas lacks the details descriptive of the son which identify his as Jesus“ (SHEPPARD, *A Study*, s. 198).

¹³⁸ V Mk sa zrejme nevzťahuje priamo (explicitne) na pašijové udalosti. Por. JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 71.

¹³⁹ Pozri TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 7; JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 71. K vysvetleniu tejto zmeny v Mt a Lk oproti Mk Klauck uvádza: „Hier ein Theologumenon im Dienste der christologischen Verdeutlichung des Gleichnisses vorliegt. (...) Unabhängig voneinander hätten also beide Verfasser das Gleichnis im Hinblick auf die Passionsgeschichte mit einem dort entliehenen Gedanken weiter ausgestaltet“ (KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 129). Por. tiež MOSETTO, „La parabola,“ s. 253; J. D. McCAGHEY, „Two Synoptic Parables,“ s. 26.

je tomu v TmEv, bola zbytočná, nepochopiteľná (snáď až rušivá).¹⁴⁰ Okrem toho synova smrť v TmEv je „len“ dôsledkom stupňovaného násilia vzdorovitých vinárov na pánových sluhoch/vyslancoch a naviac nie je jednoznačné, že za tohto syna v log. 65 má byť považovaný práve Ježiš.¹⁴¹ Ak by ním i bol, tak jeho smrť v kontexte TmEv nemá žiadny hlbší význam. Pre TmEv totiž Ježišova smrť (jej spásonosný význam) nie je dôležitá,¹⁴² ako i (vôbec) celý jeho životný príbeh; ale len jeho slová, resp. ich výklad.¹⁴³ „Vynechanie tohto motívu ukazuje, že stačí smrť syna a že tento nemôže byť obrazom Krista; rovnako i vynechanie potrestania vinárov ukazuje úplné dištancovanie sa vzhľadom k podobenstvu, ktoré interpretuje históriu.“¹⁴⁴

6. ZÁVER PODOBENSTVA

Tomášovo evanjelium neuvádza Ježišovu otázku zo synoptikov τί ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, čo Sheppard¹⁴⁵ považuje za prejav toho, že TmEv nepredstavuje pôvodné znenie, „pretože vynecháva otázku, ktorá upozorňuje na centrálny bod podobenstva; t.j., čo urobí majiteľ vinice?“¹⁴⁶

Neuvádza¹⁴⁷ slová o zahubení vinárov a o odovzdaní vinice iným vinárom,¹⁴⁸ ktoré majú u synoptikov vcelku jasný význam v súvislosti s celkovým znením podobenstva a i s Ježišovým osudom.¹⁴⁹ Božou vinicou je stále (tu však zrejme už

¹⁴⁰ „Tak jako markovská verze nemá ani tato zpráva detaily. Máme se domnívat, že syn byl ukamenován uvnitř vinice? V tom případě nemůžeme pochybovat o tom, že toto podobenství pochází jenom od Ježíše, který počítal s tím, že by mohl být ukamenován (tak jako Choní)“ (CHARLESWORTH, „Ježiš“, s. 185, pozn. 110).

¹⁴¹ K tejto otázke podrobnejšie pozri PAVELČÍK, „Príbeh“, s. 12–14.

¹⁴² V tejto súvislosti uvažuje Ménard o možnosti, že „l'absence d'allusion à la Passion s'explique par le motif gnostique classique, que le Christ est un Sauveur, non pas en tant que Rédempteur souffrant, mais en tant que révélateur“ (MÉNARD, *L'évangile*, s. 167).

¹⁴³ Por. ETCHEVERRÍA, „La ‚cristología‘“, s. 253.

¹⁴⁴ SEVRIN, „La rédaction“, s. 349, pozn. 20. Tam tiež pokračuje s dobrým postrehom: „Restés propriétaires de la vigne, ils l'emportent sur le riche, privé de son bien et de son héritier“ (tamtiež).

¹⁴⁵ Nikto iný, myslím, sa tomuto momentu takto nevenoval.

¹⁴⁶ SHEPPARD, *A Study*, s. 214.

¹⁴⁷ K tomuto napr. vysvetlenie: „Lehnt der Mensch die Erkenntnis des eigenen Lichtfunkens ab, dadurch, dass er den Leidenschaften der Welt nicht ständig widersagt, so spricht er das vernichtende Urteil über sich selbst. Daher benötigt das Gleichnis im ThEv keine explizite Gerichtsschilderung wie bei den Synoptikern“ (FIEGER, *Das Thomasevangelium*, s. 194). Iné: „The elimination of the allegory at the end of the parable (the destruction of the husbandmen) also eliminates the judgmental activity of the master. (...) we may understand the remarkable description in Thomas of the master as ‚a good man‘ (line 1). He represents the God of perfect goodness, not of judgment“ (W. R. SCHOEDEL, „Parables“, s. 559). Ak by to bola pravda, tak by to mohol byť tiež dôvod, prečo tiež v log. 64 sa nehovorí o pánovom hneve, ako je tomu v Mt 22,7 a Lk 14,21.

¹⁴⁸ Záver v TmEv je výrazne jednoduchší, čo opäť niektorí (tí istí ako i vyššie) autori považujú za pôvodnejšie znenie. Tak MORRICE, „The Parable“, s. 105; MONTEFIORE, „A Comparison“, s. 237.

¹⁴⁹ „The synoptic versions of this story (...) are clearly allegories about Israel who rejected the prophets, then killed ‚the son‘ (Jesus) and thus is no longer fit to keep the vineyard of God“ (KOESTER, „Three Thomas Parables“, s. 199).

„redefinovaný“, „nový“) Izrael,¹⁵⁰ (alebo presnejšie [nový] Boží ľud),¹⁵¹ ktorú však (po Ježišovej smrti) nebudú spravovať jeho vedúci (náboženský) predstavitelia,¹⁵² ale iní, pretože oni odmietli (Božiu ponuku spásy skrze prorokov a) samotného Božieho Syna.¹⁵³

V TmEv tematika „Izraela“ takmer vôbec nie je prítomná, výnimkou je log. 52, kde sa hovorí o dvadsiatichštyroch prorokoch, ktorí hovorili v Izraeli.¹⁵⁴ V TmEv dejinný aspekt, dejiny Božieho ľudu [dejiny spásy] a tiež Ježišov príbeh, jeho spásna smrť, nehrá žiadnu, určite (log. 52) nie dôležitú úlohu.¹⁵⁵ Preto je pochopiteľná a vysvetliteľná neprítomnosť (akýchkoľvek) dejinných, historických narážok v TmEv.¹⁵⁶ „Tomáš úplne dehistoricizuje (*deshistoricise*) podobenstvo, tým že ho zbavuje každého odkazu k eschatológii, k dejinám Izraela, k Izraelu samotnému, k Ježišovej smrti a snád i k Ježišovi samotnému.“¹⁵⁷

7. ZHRNUTIE

Za najmarkantnejšie rozdiely (ako prejavy redakčnej činnosti autora/redaktora TmEv) tomášovského znenia podobenstva vzhľadom k synoptickým paralelám môžeme, predovšetkým na základe porovnania s log. 64¹⁵⁸ a špecifickým užitím slovesa *κοογν*,¹⁵⁹ považovať TmEv 65,3b–4: návrat prvého sluhu, jeho hlásenie

¹⁵⁰ „Vineyard imagery appears elsewhere in OT and rabbinic literature to symbolize Israel“ (HULTGREN, *The Parables*, s. 357; v pozn. 14: Ž 80,8–13; Jer 2,21).

¹⁵¹ Inšpirované z TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 17.

¹⁵² HULTGREN, *The Parables*, s. 359: „It is not likely that they [the leaders of Israel in Jerusalem – J. P.] represent all Israel (the Jewish people).“ I keď vylúčiť sa (snád) nedá ani alúzia na celý Izrael (zvlášť v Mk a Mt kontexte): Tak napr. pre Mk: „Il giudizio riguarda soprattutto i capi di Israele in urto con Gesù (cf 11,18.27; 12,1.12) e ormai decisi a volerne la morte (cf 14,1); ma tocca pure l'intero Israele: lo suggerisce la maledizione del fico sterile (11,12–14.20–21) e il successivo annuncio della rovina del tempio e della ‚grande tribolazione‘ (c. 13)“ (MOSETTO, „La parabola,“ s. 258).

¹⁵³ Na isté nezrovnalosti v takejto interpretácii však (správne) poukazuje KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 137; podobne i TICHÝ, „Zlí vinaři,“ s. 15–16.

¹⁵⁴ O Židoch sa negatívnym spôsobom hovorí v log. 43. V log. 60 nachádzame slovo *ιωδαεα*. Inak nič ďalšie o Židoch a/alebo o Izraeli v TE nenachádzame.

¹⁵⁵ „Für heilsgeschichtliche Perspektiven, von denen her das Gleichnis bei den Evangelisten gestaltet wurde, hat Th kein Verständnis“ (SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 144). Por. tiež FIEGER, *Das Thomasevangelium*, s. 194.

¹⁵⁶ Toto uznáva i Fieger, avšak s výhradou a upozornením: „Dennoch muss darauf verwiesen werden, dass mit der Einführung des leiblichen Todes Jesu eine einwandfreie Historisierung vorgenommen wurde. Der „leibliche“ Tod Jesu wird als Faktum in die gnostische Lehre des ThEv übernommen, erhält aber eine entscheidend andere Gewichtung. Jesus lebt im Gnostiker, der den eigenen Lichtfunken erkannt hat, weiter. Somit kann auch der Gnostiker mit Jesus eins sein (vgl. Log 61)“ (FIEGER, *Das Thomasevangelium*, s. 194).

¹⁵⁷ SEVRIN, „Un groupement,“ s. 435. Podobne i LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 236. „No le interesa en absoluto el tema histórico salvífico del traslado de la elección de Israel el nuevo pueblo de los cristianos“ (ETCHEVERRÍA, „La ‚cristología‘,“ s. 254).

¹⁵⁸ Pozri PAVELČÍK, „Příbeh,“ s. 10–12.

¹⁵⁹ Toto slovo SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 144, interpretuje ako „typisch gnostisches Interpretament“. Jeho dve užitia v log. 65 považuje Ménard za „les seules manifestations d'une possible interprétation gnostique de la parabole évangélique“ (MÉNARD, *L'évangile*, s. 167). Ďalej však dodáva: „Le terme de ‚connaissance‘ peut toutefois bien n'être qu'un mot/crochet qui relie le présent logion aux deux

a pánovu reakciu; záverečnú výzvu (TmEv 65,8) a sloveso „poznali“ (TmEv 65,7) namiesto synoptického „videli“ (Mt 21,38; Lk 20,14).¹⁶⁰

Dôraz na „poznanie“ dáva istý špecifický ráz celému podobenstvu v TmEv, jeho vyzneniu. Pre autora/redaktora TmEv nie je (na rozdiel od Mk a Mt) dôležitý, nemá význam popis vystavania vinice, a zrejme i moment odcestovania pána vinice (oproti všetkým synoptikom). Tomášova verzia tiež neuvádza ani pomerne široký záver podobenstva: slová vinárov o získaní „dedičstva“ (κληρονομία),¹⁶¹ zabitie a vyhodenie (von) syna-dediča, Ježišovu otázku a reakciu pána vinice (Mk, Mt, Lk). Pozná však slová Ž 118,22, zrejme vie o ich spojitosti so samotným podobenstvom, ale v TmEv ich oddeľuje od tohto podobenstva, uvádza ich samostatne slovami „Ježiš povedal“ a nie ako slová (z) „Písma“ ako synoptici. Neuvádza teda ich priamy, bezprostredný, vzájomne interpretatívny vzťah, ako je tomu u synoptikov.¹⁶²

Zhodnotiť a interpretovať súhrnne vzťah podobenstva o vzdorovitých vinároch v TmEv voči synoptikom sa zdá byť takmer nemožné, o čom svedčia nielen ich pestré a zložité, komplikované (literárne) spojitosti, ale i pestrosť rôznych interpretácií autorov, ktorí sa týmto zaoberali.

Popis príbehu v log. 65 je skutočne jednoduchší, schematickejší, prehľadnejší,¹⁶³ kratší a (i preto?) menej alegorický¹⁶⁴ než u synoptikov.¹⁶⁵ Niektorí autori to považujú za prejav, dôkaz, nezávislej tradície¹⁶⁶ prítomnej v tomášovskej verzii tohto podobenstva, prípadne za prejav toho, že v TmEv sa nachádza dokonca pôvodnejšie znenie než u synoptikov,¹⁶⁷ ba dokonca znenie pochádzajúce od samého (historického) Ježiša.¹⁶⁸

suivants. Mais même cette introduction du terme ne s'oppose pas à une indépendance de Thomas par rapport à Lc et à l'existence chez lui d'une tradition parallèle“ (tamtiež, s. 167).

¹⁶⁰ K ostatným rozdielom pozri vyššie. Pozri tiež SCHOEDEL, „Parables,“ s. 558–559. DEHANDSCHUTTER, „La parabole,“ s. 215 považuje za redakčnú úpravu i vv. 6–7: „l'anticipation rédactionnelle du sort du second serviteur et du fils (...) vraisemblablement due à la réduction des missions à deux (au lieu de trois comme dans le texte de Luc).“ Je však otázne, či osud prvého sluhu má „anticipovať“ i osud druhého sluhu (chýba tam napr. výraz typu „rovnako“, „podobne“, ako je tomu napr. v Mt 21,36c ὡσαύτως). K otázke anticipovania osudu a k druhému sluhovi pozri viac PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 16.

¹⁶¹ Komplot vinárov môže pripomínať Gn 37,20a (LXX – νῦν οὖν δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν). Pozri MOSETTO, „La parabola,“ s. 250; KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 124–125.

¹⁶² PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 8–9.

¹⁶³ Por. ETCHVERRÍA, „La ‚crístología‘,“ s. 252; PLISCH, *Das Thomasevangelium*, s. 172; SHEPPARD, *A Study*, s. 213.

¹⁶⁴ Por. MOSETTO, „La parabola,“ s. 245; CROSSAN, „The Parable,“ s. 451; HULTGREN, *The Parables*, s. 357; PLISCH, *Das Thomasevangelium*, s. 172.

¹⁶⁵ Por. napr. SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 139,143; MÉNARD, *L'évangile*, s. 166.

¹⁶⁶ Por. napr. CHARLESWORTH, „Ježiš,“ s. 169; PATTERSON, *The Gospel*, s. 49–50; CROSSAN, „The Parable,“ s. 457. ETCHVERRÍA, „La ‚crístología‘,“ s. 254 uvažuje dokonca o „una fuente judeocristiana“.

¹⁶⁷ Znenie v TmEv považuje za pôvodné, s odvolaním na Dodda, napr. JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 75; podobne a (snád) ešte výraznejšie MORRICE, „The Parable,“ s. 106.

¹⁶⁸ Tak napr. R. NORDSIECK, *Das Thomas-Evangelium: Einleitung: Zur Frage des historischen Jesus: Kommentierung aller 114 Logien*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2004, s. 258.

Iní tvrdia, že sa kvôli „nealegoričnosti“ (a väčšej jednoduchosti) ešte nejedná o pôvodnejšiu formu,¹⁶⁹ ale napr. o „gnostickým rozprávačom zamýšľanú sekundárnu dealegorizáciu (*Entallegorisierung*)“.¹⁷⁰

Fieger tvrdí, že v prípade log. 65 sa jedná o „formu zmiešanú z prvkov všetkých troch synoptikov“.¹⁷¹ Takáto predstava je však na rovine literárnych vzťahov nepredstaviteľná. „Akýkoľvek návrh, že Tomáš sedel s rukopismi štyroch kanonických evanjelií v ruke, keď zostavoval svoj vlastný dokument, je naivný.“¹⁷² Znamenalo by to totiž, že autor/redaktor TmEv mal pred sebou znenia všetkých troch synoptikov (v písomnej podobe) a podľa potreby (alebo svojvoľne) si z každého z nich vybral, čo sa mu (práve) na príslušnom mieste podobenstva hodilo, resp. podľa potreby si upravil alebo vynechal, čo sa mu nehodilo a doplnil niektoré svoje vlastné špecifické, charakteristické momenty. Takýto spôsob práce je však príliš zložitý, komplikovaný na to, aby bol presvedčivý. Aký napr. mal autor/redaktor kľúč k excerpovaniu jednotlivých slov, fráz z jednotlivých synoptikov (a ich spojeniu do svojej výslednej podoby), za predpokladu, že z nich nevyberal náhodne, „len tak“, a teda nepracoval bez nejakého zámeru?¹⁷³ (Podobne by sme ale mohli uvažovať a konštatovať i v prípade [potenciálnej] opačnej literárnej závislosti synoptikov na TmEv znení.)

Na druhej strane proti istej zásadnej nezávislosti¹⁷⁴ tomášovskej verzie vzhľadom k synoptikom stačí uviesť značné množstvo zhôd medzi TmEv a všetkými synoptikmi a zvlášť zhody medzi TmEv a Lk na jednej strane a TmEv a Mt na druhej.

Ak chceme rešpektovať obe skutočnosti, t. z. evidentné zhody medzi TmEv a synoptikmi a zároveň výrazné rozdiely medzi nimi, musíme zrejme uvažovať o istom, ale inom než (priamom) vzájomnom literárnom vzťahu medzi nimi, teda o „voľnejšom“ prepojení.

V zásade môžeme uvažovať o troch možných interpretáciách: 1. závislosť synoptikov na znení v TmEv (ktoré by tak bolo pôvodnejšie); 2. závislosť TmEv na synoptikoch; 3. spoločný prameň/zdroj, z ktorého čerpali všetci štyria evanjelisti.

Ad 1: Tu môžeme vziať do úvahy dve možnosti: a) na znení v TmEv je závislý len Mk, ktorého potom Mt a Lk prepracovali; táto alternatíva je však nereálna predovšetkým na základe početných a výrazných zhôd medzi TmEv a veľkými synoptikmi zvlášť;¹⁷⁵ b) na znení v TmEv sú závislí všetci traja synoptici, t. z. že ho všetci poznali (a použili nezávisle na sebe) a výrazne ho christologicky re-interpretovali, čo začal už Mk a jeho ešte viac nasledovali Mt a Lk – takáto alternatíva sa v zásade nedá vylúčiť a v jej rámci by sa dali (predovšetkým z hľadiska kritiky

¹⁶⁹ Por. SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 143.

¹⁷⁰ LINDEMANN, „Zur Gleichnisinterpretation,“ s. 236. Podobne napr. KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 136; tiež HULTGREN, *The Parables*, s. 365. Proti „dealegorizačnej“ teórii v prípade log. 65 pozri CROSSAN, „The Parable,“ s. 461; KOESTER, „Three Thomas Parables,“ s. 199; T. ZÖCKLER, *Jesu Lehren im Thomasevangelium*, Leiden: Brill, 1999, s. 51.

¹⁷¹ FIEGER, *Das Thomasevangelium*, s. 192. Podobne i SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 138–145 (passim).

¹⁷² K. R. SNODGRASS, „The Gospel of Thomas: A Secondary Gospel,“ *The Second Century* 7 (1989/90): 19–38, s. 27.

¹⁷³ O tom, že by (v takomto prípade) nevyberal náhodne, by svedčili práve jeho redakčné charakteristiky, ktoré ukazujú na jeho istý úmysel ohľadom celkového vyznenia podobenstva. Pozri vyššie.

¹⁷⁴ Vehementne ju zastáva napr. NORDSIECK, *Das Thomas-Evangelium*, s. 257.

¹⁷⁵ Odkiaľ by sa vzali tieto zhody?

foriem)¹⁷⁶ i vysvetliť všetky rozdiely (alebo aspoň ich väčšina) a úpravy u synoptikov oproti TmEv.¹⁷⁷ Táto hypotéza je však ťažko verifikovateľná, pretože α) už tomášovská verzia, ktorú máme k dispozícii, vykazuje evidentné známky redakčnej činnosti (autora/redaktora TmEv) pochopiteľné a vysvetliteľné v kontexte TmEv;¹⁷⁸ β) nepoznáme teda presné „predtomášovské“ znenie tohto podobenstva, ktoré by synoptici prípadne poznali a použili.¹⁷⁹

Ad 2: V tomto prípade môžeme uvažovať o tom, že autor/redaktor TmEv poznal hlavne verzie v Mt a (zvlášť) Lk,¹⁸⁰ „mal ich načítané“ a uložené v pamäti.¹⁸¹ Pri zostavovaní svojho znenia príbehu o pánovi vinice a vzdorovitých vinároch zachoval základnú naratívnu štruktúru¹⁸² podobenstva, zohľadnil svoj teologický záujem¹⁸³ a (prítom) použil i svoj („pamáťový“) pojmový repertoár z veľkých synoptikov.¹⁸⁴

Ad 3: Hypotéza spoločného (písomného) pra-zdroja všetkých štyroch verzií je veľmi nepravdepodobná, pretože podobne ako v prípade 1a nedokáže uspokojujúco vysvetliť výrazné zhody medzi TmEv a Lk i TmEv a Mt.

Po vylúčení možností vzájomnej priamej literárnej závislosti a zásadnej nezávislosti a po zvážení ostatných alternatív sa ako najpresvedčivejšia pre celostnú interpretáciu vzájomného vzťahu (a i jeho jednotlivých aspektov a zvláštností) ukazuje hypotéza 2, ktorá tvrdí nepriamu závislosť znenia podobenstva v log. 65 na jeho synoptických paralelách. Zrejme najvýstižnejšie túto skutočnosť, tento vzťah charakterizuje termín „secondary orality“, ako je chápaný K. R. Snodgrassom.¹⁸⁵ Podobenstvo o vzdorovitých vinároch v TmEv je, na základe tohto názoru, „determinované ústnou tradíciou, ktorá je čiastočne závislá na kánonických evan-

¹⁷⁶ „According to the criteria of form criticism it appears to have a very primitive character“ (SHEPPARD, *A Study*, s. 197–198).

¹⁷⁷ „The embellishments in GTh 65 (...) may have been original and, for some reason or other, have been left out by Matthew and Luke following Mark“ (MORRICE, „The Parable,“ s. 106).

¹⁷⁸ K tomu pozri vyššie.

¹⁷⁹ Tiež môžeme uviesť tú skutočnosť, že christologická interpretácia u synoptikov, zvlášť v Mt a Lk, síce je (môže byť) sekundárna, ale podobne je sekundárna i „poznávací“ interpretácia v TmEv.

¹⁸⁰ Názor, ktorý vidí závislosť TmEv len na Lk, nerešpektuje početné zhody TmEv a Mt. Tak napr. QUARLES, „The Use,“ s. 534; tiež SHEPPARD, *A Study*, s. 213–214 – ku kritike jeho interpretácie log. 65 pozri PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 21.

¹⁸¹ Doslovné zhody len s Mk sú totiž len dve a to ešte nie významné. Ďalšie (tri) zhody s Mk sú spoločné s Mt alebo Lk, a teda sa dajú vysvetliť znalosťou oboch veľkých synoptikov.

¹⁸² Pozri vyššie, s. 34.

¹⁸³ Ten sa prejavuje obzvlášť v jasných redakčných zásahoch, ktoré vidíme na základe istej tematickej spojitosti (v kontexte) s log. 63 a (predovšetkým) log. 64 a istým dôrazom na poznanie. Pozri PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 8, 10–11 a 19.

¹⁸⁴ V prípade, že by autor/redaktor už takéto znenie prevzal z tradície jemu dostupnej a len začlenil [bez nejakých zásadnejších úprav] do TmEv, by táto hypotéza tiež bola platná, nemenilo by sa na nej nič, akurát dátácia toho staršieho (z tradície prevzatého) znenia by bola staršia, než je dochované koptské Tomášovo evanjelium.

¹⁸⁵ Tento svoj názor aplikuje na celé TmEv vo vzťahu k synoptikom. Tu jeho názor reprodukuje a zámerne aplikujeme len na toto podobenstvo. Pozri SNODGRASS, „The Gospel,“ s. 27–28; tiež s odkazom na neho R. URO, „Thomas and oral gospel tradition,“ in *Thomas at the Crossroads: Essays on the Gospel of Thomas*, Edinburgh: T&T Clark, 1998, s. 8–32, tu s. 10. O sekundárnej oralite, ale v trochu inom zmysle než tu, hovorí i P. POKORNÝ, *Hermeneutika jako teorie porozumění – od základních otázek jazyka k výkladu bible*, Praha: Vyšehrad, 2005, s. 84–85.

jeliách, ale tiež i na inom materiáli a na rôznych formujúcich procesoch v kruhoch, z ktorých dokument vzišiel.¹⁸⁶

8. LOG. 65 A 66¹⁸⁷

Predchádzajúca interpretácia vzťahu podobenstva o vzdorovitých vinároch v TmEv a jeho synoptických paralel má tiež za následok i riešenie otázky ohľadom vzťahu podobenstva a bezprostredne nasledujúceho citátu o uholnom kameni zo Ž 118,22:

„Ježiš povedal: ukážte mi kameň [poučte¹⁸⁸ ma o kameni], ktorý odmietli/zavrholi staviteľia. To je kameň rohový/uholný“ (log. 66).¹⁸⁹

V TmEv nie je tento výrok prezentovaný ako výklad k podobenstvu v log. 65, ale treba ho chápať ako samostatný výrok; nie je uvedený ako citát zo Starého zákona, ako je tomu u synoptikov, ale je prezentovaný ako samostatný Ježišov výrok,¹⁹⁰ jeden medzi ostatnými.¹⁹¹ Nie je teda uvedený ako autoritatívny citát zo Starého zákona a ani nie je, resp. nemá byť chápaný ako interpretamentum k samotnému podobenstvu, ako je tomu u synoptikov.¹⁹² K istému oddeleniu citátu od podobenstva došlo už v Mt a Lk,¹⁹³ už oni umiestnili pred citát formulu, ktorou ho charakterizovali „ako zvláštne Ježišovo slovo“.¹⁹⁴ V tejto tendencii, a ešte dôslednejšie, zrejme pokračoval i autor/redaktor TmEv. Poznal podobenstvo zo synoptikov, a preto poznal i SZ citát bezprostredne po ňom nasledujúci a s ním súvisiaci. V zhode so svojím postojom k SZ, resp. k citátom zo SZ, však z neho urobil samos-

¹⁸⁶ SNODGRASS, „The Gospel,“ s. 27.

¹⁸⁷ Ku kontextu v TmEv pozri viac v PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 8–9.

¹⁸⁸ Takýto preklad preferuje napr. J. LEIPOLDT, *Das Evangelium nach Thomas koptisch und deutsch*, Berlin: Akademie-Verlag, 1967, s. 45; E. HAENCHEN, *Die Botschaft des Thomas-Evangeliums*, Berlin: Verlag Alfred Töpelmann, 1961, s. 27 – obaja „belehrt mich“; MÉNARD, *L'évangile*, s. 68; R. KASSER, *L'Évangile selon Thomas: Présentation et commentaire théologique*, Neuchâtel: Delachaux & Niestlé, 1961, s. 91 – obaja „enseignez-moi“; J. VRANA, „Tomino evandělje“ i kanonska evandělja, *Bogoslovska Smotra* 45 (1975): 381–395, tu s. 390: „poučíte me“. Naproti tomu však pozri T. BAARDA, „The Cornerstone – an Aramaism in the Diatessaron and the Gospel of Thomas?“ *Novum Testamentum* 37 (1995): 285–300, tu s. 296, pozn. 52.

¹⁸⁹ K tomuto prekladu por. BAARDA, „The Cornerstone,“ s. 295.

¹⁹⁰ O ďalšej možnosti Baarda uvádza: „With respect to logion 66, some have suggested that one can read it as a dialogue as well, as if Jesus asks, and one or more disciples answer: Jesus said, 'Teach me about the stone', [answer]: 'the one that the builders rejected, that is the corner stone'. Although one can understand such an interpretation, one might as well interpret the logion as a sayings of Jesus in which he ironically asks the question about the stone which he himself identifies as the corner stone“ (BAARDA, „The Cornerstone,“ s. 296–297).

¹⁹¹ „Saying 66 is a reference to the Word about the stone, but Thomas has avoided any mention of the Old Testament (a gnostic touch): Jesus Himself speaks the Word“ (MCCAUGHEY, „Two Synoptic Parables,“ s. 26).

¹⁹² Pozri PAVELČÍK, „Príbeh,“ s. 8–9. „Tampoco tiene nada de la concreción eclesiológica de Mt 21,43 ni del subrayado cristológico de Lc 20,18“ (ETCHEVERRÍA, „La cristología,“ s. 252).

¹⁹³ Výraznejšie v Mt λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς, kde kontinuita s predchádzajúcim textom je uchovaná len v osobách adresátov Ježišových slov. V Lk ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπεν· τί οὖν ἐστὶν τὸ γεγραμμένον τοῦτο, je prepojenie užšie na základe častice οὖν, ktorá vytvára užší vzťah medzi Ježišom rozprávaným príbehom a starozákonným citátom. Por. tiež ETCHEVERRÍA, „La cristología,“ s. 254–255.

¹⁹⁴ SCHRAGE, *Das Verhältnis*, s. 143.

tatný Ježišov výrok.¹⁹⁵ Preto také usporiadanie ich vzťahu, aké je v TmEv, nie je, resp. nemôže byť pôvodnejšie.¹⁹⁶

TmEv (zrejme i na základe úpravy uvedenia výroku slovami „ukážte mi“) necituje presne podľa SZ prekladu (LXX), ako synoptici.¹⁹⁷ To však nie je dôkazom jeho priority (z hľadiska kritiky foriem),¹⁹⁸ ale, ako presvedčivo ukázal Baarda,¹⁹⁹ jedná sa (v prípade spojenia $\pi\omega\omega\eta\epsilon \ \bar{\eta}\kappa\omega\zeta$) o „interpretačný preklad výrazu, ktorý našiel vo svojom zdrojovom texte ($\kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\eta \ \gamma\omega\nu\iota\alpha\varsigma$), čím okamžite objasnil čitateľovi, čo sa tým mieni. (...) môžeme sa domnievať, že autor mal pred sebou text s $\kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\eta \ \gamma\omega\nu\iota\alpha\varsigma$ buď v predkánonickej tradícii alebo v jednom z kánonických evanjelií. Ak to druhé je pravda, je veľmi pravdepodobné, že použil text Lk 20,17, ako bolo ukázané vyššie.“²⁰⁰

Nás v tejto súvislosti nezaujíma otázka, či starozákonný citát uviedol v spojitosti s týmto podobenstvom už sám Ježiš,²⁰¹ alebo bol pridaný²⁰² až v priebehu (ústnej) tradície²⁰³ alebo ich (zmysluplne) spojil až Marek.²⁰⁴ Neexistuje totiž v tomto bode (jednoznačný odborný) konsenzus a i prípadné (akékoľvek) zodpovedanie tejto otázky by nijako neovplyvnilo tu prezentovanú interpretáciu vzťahu TmEv k synoptickým paralelám.

ZÁVER

Podobenstvo o vzdorovitých vinároch, ktoré sa nachádza v TmEv, má paralely vo všetkých synoptických evanjeliách. Porovnaním jednotlivých momentov podobenstva a analýzou jednotlivých aspektov ich vzťahu sa ukázalo, že znenie v TmEv síce nie je literárne závislé na synoptikoch, ale na druhej strane nezachytáva ani mimosynoptickú tradíciu, t. z. tradíciu na synoptikoch nezávislú. K súhrnnému názoru predloženému v tejto štúdii sme dospeli predovšetkým vylučovacou metódou, kedy za najpresvedčivejšiu považujeme nasledujúcu interpretáciu: Autor/redaktor TmEv v prípade tohto podobenstva vykazuje znalosť znenia v Mt a Lk; s využitím ich terminológie zachoval elementárnu naratívnu štruktúru príbehu,

¹⁹⁵ Pozri napr. HULTGREN, *The Parables*, s. 366; KLAUCK, „Das Gleichnis,“ s. 136.

¹⁹⁶ Ako tvrdí napr. Pokorný: „Zde je [citát – J. P.] volně zařazen jako další výrok Ježíšův. To může být původnější uspořádání vzájemného vztahu“ (P. POKORNÝ, „Tomášovo evangelium,“ in *Neznámá evangelia: Novozákonní apokryfy*, sv. 1, ed. J. A. Dus a P. Pokorný, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 77–153, tu s. 132).

¹⁹⁷ LXX: $\lambda\acute{\iota}\theta\omicron\nu \ \delta\iota\nu \ \acute{\alpha}\pi\epsilon\delta\omicron\kappa\acute{\iota}\mu\alpha\sigma\alpha\nu \ \omicron\iota \ \omicron\iota\kappa\omicron\delta\omicron\mu\omicron\upsilon\nu\tau\epsilon\varsigma \ \omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma \ \acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\eta\theta\eta \ \epsilon\iota\varsigma \ \kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\eta\nu \ \gamma\omega\nu\iota\alpha\varsigma$. Koptské preklady synoptikov tohto citátu znejú: $\pi\omega\eta\epsilon \ \bar{\eta}\tau\alpha \ \bar{\eta}\epsilon\tau\kappa\omega\tau \ \varsigma\tau\omicron\varsigma \ \epsilon\beta\omicron\lambda \ \lambda\alpha\varphi\omega\pi\epsilon \ \epsilon\gamma\alpha\pi\epsilon \ \bar{\eta}\kappa\omicron\omicron\zeta$ (Mk 12,11, QUECKE, *Das Markusevangelium*, s. 144); $\pi\omega\eta\epsilon \ \epsilon\bar{\eta}\tau\alpha \ \bar{\eta}\epsilon\tau\kappa\omega\tau \ \varsigma\tau\omicron\varsigma \ \epsilon\beta\omicron\lambda \ \pi\alpha\acute{\iota} \ \lambda\alpha\varphi\omega\pi\epsilon \ \epsilon\gamma\alpha\pi\epsilon \ \bar{\eta}\kappa\omicron\omicron\zeta$ (Lk 20,17, QUECKE, *Das Lukasevangelium*, s. 242); $\pi\omega\eta\epsilon \ \bar{\eta}\tau\alpha\chi\varsigma\tau\omicron\varsigma \ \epsilon\beta\omicron\lambda \ \bar{\eta}\delta\acute{\iota} \ \bar{\eta}\epsilon\tau\kappa\omega\tau \ \pi\alpha\iota \ \lambda\alpha\varphi\omega\pi\epsilon \ \epsilon\gamma\alpha\pi\epsilon \ \bar{\eta}\kappa\omicron\omicron\zeta$ (Mt 21,42, ARANDA PÉREZ, *El evangelio*, s. 231).

¹⁹⁸ Ako tvrdí napr. PATTERSON, *The Gospel*, s. 50–51.

¹⁹⁹ BAARDA, „The Cornerstone,“ – celý článok dôležitý pre spôsob jeho argumentácie a vysporiadavania sa s problémom.

²⁰⁰ BAARDA, „The Cornerstone,“ s. 299–300.

²⁰¹ Pozri napr. MOSETTO, „La parabola,“ s. 256.

²⁰² Por. MORRICE, „The Parable,“ s. 106.

²⁰³ Napr. JEREMIAS, *Die Gleichnisse*, s. 71–72.

²⁰⁴ Napr. ZÖCKLER, *Jesu Lehren*, s. 52.

ktorý (možno i s použitím iných zdrojov) upravil v zhode so svojím teologickým zámerom a názorom, ako je prítomný v celom Tomášovom evanjeliu.

**Rebellious Vinedressers Wicked Tenants in the Gospel of Thomas:
A Comparison with Synoptic Parallels**

Key words: The Coptic Gospel of Thomas [logion 65]; Synoptic Gospels; Parables of Jesus; Rebellious Vinedressers; Wicked Tenants

Abstract: The present study is concerned with the parable about rebellious vinedressers in the Coptic Gospel of Thomas (logion 65) which has parallels in all three synoptic gospels. We tried to compare them and to interpret their mutual relationship which can be formulated as follows: author (or redactor) of the Gospel of Thomas shows a knowledge of versions of this parable in the Gospel of Matthew and of Luke. He utilized their terminology, retained the elementary narrative structure of the story, which he adapted in accordance with his theological purpose and view as it is presented in the Gospel of Thomas as whole.